

Archiwum Państwowe w Lublinie

ROBERT MAŁEK
tw.olo@wp.pl

*Powstanie oraz transformacja strukturalna okręgu Sądu
Apelacyjnego w Lublinie w latach 1917–1939*

The Formation and Structural Transformation of the District of the Court of Appeal
in Lublin in 1917–1939

ABSTRAKT

W dniu 1 września 1917 roku nastąpiła inauguracja Królewsko-Polskiego sądownictwa, który tworzyły Sąd Najwyższy oraz dwa okręgi apelacyjne w Lublinie i Warszawie. Po odzyskaniu przez Rzeczpospolitą niepodległości w 1918 roku, nadzór nad wymiarem sprawiedliwości objęło Ministerstwo Sprawiedliwości. Na mocy rozporządzeń i ustaw rozpoczęto tworzenie sądownictwa polskiego. Na terenie Apelacji Lubelskiej w okresie dwudziestolecia międzywojennego funkcjonowało od czterech do sześciu okręgów sądowych. Przebudowa okręgu Sądu Apelacyjnego w Lublinie rozpoczęła się 15 maja 1918 roku i trwała do 1 października 1934 roku, kiedy to nastąpiło jej ostateczne przekształcenie. Pomimo intensywnych prac na wielu płaszczyznach, Apelacja Lubelska przez cały okres dwudziestolecia międzywojennego pozostawała dezintegralna na poziomie wojewódzkim.

Słowa kluczowe: II Rzeczpospolita; wymiar sprawiedliwości; Sąd Apelacyjny; Lublin

Jednym z głównych filarów sprawnie funkcjonującego państwa jest wymiar sprawiedliwości. Jego wznoszenie rozpoczęto przed odzyskaniem przez Rzeczpospolitą niepodległości w 1918 roku. Stworzenie sądownictwa Królewsko-Polskiego przekształconego w sądownictwo polskie w odrodzonej Rzeczypospolitej dowodziło o przejściu pełnej kontroli państwa nad najważniejszymi organami kształtującymi i regulującymi funkcjonowanie społeczeństwa.

Analizy regulacji prawnych odnoszących się do działalności sądów powszechnych oraz sędziów II Rzeczypospolitej dokonali w swoich pracach:

Małgorzata Materniak-Pawłowska¹, Mariusz Mohyluk², Grzegorz Ławnikowicz³, Jan Szarycz⁴, Lech Krzyżanowski⁵, Danuta Sowińska⁶. W dotychczasowym stanie badań nad lubelskim okręgiem apelacyjnym w latach 1917–1939, autorzy artykułów, referatów jak i obszerniejszych opracowań skupiali się głównie wokół jego ogólnej struktury.

Jan Lewandowski w artykule *Sądownictwo w Królestwie Polskim w czasie I wojny światowej. Okupacja austro-węgierska* skoncentrował się na sądownictwie lubelskim podczas I wojny światowej⁷. Szersze opracowania znalazły się w publikacjach Arkadiusza Berezy, m.in. *Lublin jako ośrodek sądownictwa* opublikowanej w 2006 roku, w której przedstawiono rys historyczny sądownictwa lubelskiego, oraz *Sąd Apelacyjny w Lublinie (1917–1950)–(1990–2010)* z 2010 roku. Mniejsze prace tego autora: *Magistrates of Zamość in 1917–1928* z 2019 roku, *Sądownictwo zamojskie – od czasów Ordynacji po współczesność* z 2005 roku czy *Wznowienie i organizacja sądownictwa polskiego w Zamościu w latach 1918–1919* z 2019 roku, były zawężone do okręgu Sądu Okręgowego w Zamościu.

Ogólnej analizy radomskiego okręgu sądowego dokonał S. Piątkowski w pracy *Sądownictwo radomskie. Zarys historii* wydanej w 2017 roku. W dotychczasowych publikacjach nie dokonano szczegółowej analizy tworzenia struktur sądowych oraz modyfikacji lubelskiego okręgu apelacyjnego podczas jego funkcjonowania w latach 1917–1939.

Przeprowadzona w niniejszym artykule analiza przemian strukturalnych okręgu Sądu Apelacyjnego w Lublinie powstała w oparciu o wyniki badań naukowych autora, których rezultatem była niepublikowana dysertacja doktorska pt. *Apelacja Lubelska w latach 1917–1939. Portret zbiorowy sędziów zawodowych*,

¹ M. Materniak-Pawłowska, *Ustrój sądownictwa powszechnego w II Rzeczypospolitej*, Poznań 2003; eadem, *Przejmowanie wymiaru sprawiedliwości przez organa polskie po I wojnie światowej*, [w:] *Dzieje wymiaru sprawiedliwości*, red. T. Maciejewski, Koszalin 1999; eadem, *Struktura polskich sądów powszechnych w latach 1917–1928*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2001, t. 53, nr 1.

² M. Mohyluk, *Prawo o ustroju sądów powszechnych w pracach Komisji Kodyfikacyjnej II Rzeczypospolitej*, Białystok 2004; idem, *Prawo o ustroju sądów powszechnych w pracach Sejmu II Rzeczypospolitej (lata 1919–1928)*, „Miscellanea Historico-Iuridica” 2003, t. 1.

³ G. Ławnikowicz, „*Niezawisłe sądy*” w systemie jednolitej władzy państwowej. *Uwagi na marginesie dyskusji o statusie sądów pod rządem Konstytucji kwietniowej*, [w:] *Omnia sunt interpretanda. Teoria i dogmatyka prawnicza. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Leszkowi Leszczyńskiemu*, red. A. Korybski, B. Liżewski, Lublin 2023.

⁴ J. Szarycz, *Sędziowie i sądy w Polsce w latach 1918–1988*, Warszawa 1988.

⁵ L. Krzyżanowski, *Sędziowie w II Rzeczypospolitej. Okręgi apelacyjne: krakowski i katowicki*, Katowice 2011.

⁶ D. Sowińska, *Siedlecki wymiar sprawiedliwości w czasach II Rzeczypospolitej*, Siedlce 2013.

⁷ J. Lewandowski, *Sądownictwo w Królestwie Polskim w czasie I wojny światowej. Okupacja austro-węgierska*, „Annales UMCS. Sectio F” 1974, t. 29.

obroniona na Wydziale Historii i Archeologii Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie w 2024 roku.

Choć pierwsza zmiana strukturalna w okręgu Sądu Apelacyjnego w Lublinie nastąpiła w 1918 roku, a ostatnia w 1934 roku, autor zdecydował się w tytule artykułu określić inne ramy chronologiczne. Są one związane bezpośrednio z sytuacją, w jakiej znalazł się obszar porozbiorowej, będącej pod okupacją, części Polski, na którym rozmieszczono okręg sądowy, a także z utratą możliwości prowadzenia administracji na ukształtowanych po odzyskaniu niepodległości ziemiach Rzeczypospolitej. Datą początkową jest więc rok 1917 i utworzenie sądownictwa Królewsko-Polskiego, a datą końcową jest rok 1939, w którym doszło do wybuchu II wojny światowej.

Na terenie Królestwa Polskiego będącego w nierozzerwalnej więzi z Imperium Rosyjskim w chwili wybuchu I wojny światowej, funkcjonowały rozbudowane struktury sądownictwa. Obszar nazwany Warszawskim Okręgiem Sądowym opierał się na podstawach prawnych wydanych ukazem carskim z 19 lutego / 3 marca 1875 roku o zastosowaniu rosyjskiej ustawy sądowej z 20 listopada 1864 roku na ziemiach Królestwa Polskiego⁸. Organizacja tego sądownictwa opierała się, „na zasadzie rozdzielenia jurysdykcji w sprawach mniejszej wagi od sądenia spraw poważniejszych”⁹. Sprawy cywilne i karne najmniejszej wagi zostały powierzone sądownictwu pokojowemu reprezentowanemu przez: sędziów pokoju (w miastach) i sądom gminnym na terenach wiejskich. Instytucjami apelacyjno-kasacyjnymi od wyroków tych organów sądowych były zjazdy sędziów pokoju i sędziów gminnych¹⁰. Sądownictwo pokojowe nie było powiązane ze strukturą sądów ogólnych, których funkcję pełniły sądy okręgowe usytuowane po jednym w każdej guberni Królestwa Polskiego. Składały się z trzech wydziałów: cywilnego, karnego i hipotecznego, a instytucją apelacyjną od wyroków sądów okręgowych była Warszawska Izba Sądowa. Najwyższym sądem kasacyjnym dla wyroków zapadających na obszarze Królestwa Polskiego były departamenty

⁸ Zob. *Ustawy sądowe obowiązujące w guberniach Królestwa Polskiego na mocy Najwyższej zatwierdzonego 19 lutego 1875 roku postanowienia o zastosowaniu ustaw sądowych z 20 listopada 1864 roku do Warszawskiego Okręgu Sądowego*, t. 2: *Ustawa postępowania sądowego karnego i Ustawa o karach wymierzanych przez sędziów pokoju*, Sankt Petersburg 1875; *Ustawy sądowe obowiązujące w guberniach Królestwa Polskiego na mocy Najwyższej zatwierdzonego 19 lutego 1875 roku postanowienia o zastosowaniu ustaw sądowych z 20 listopada 1864 roku do Warszawskiego Okręgu Sądowego*, t. 3: *Ustawy postępowania sądowego cywilnego i ustawa postępowania rozmaitych*, Sankt Petersburg 1875.

⁹ A. Korobowicz, *Sądownictwo Królestwa Polskiego 1876–1915*, Lublin 1995, s. 79.

¹⁰ Szerzej o sądownictwie pokojowym w Królestwie Polskim zob. A. Bereza, *Sądownictwo pokojowe w guberni lubelskiej na tle Królestwa Polskiego (1876–1915)*, Lublin 2004; idem, *Zjazd sędziów pokoju I okręgu pokojowego w Lublinie w latach 1876–1915 (Ustrój, organizacja wewnętrzna i obsada personalna)*, „*Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego*” 2003, t. 8, s. 187–225.

Senatu Rządzącego zlokalizowane w Petersburgu¹¹. Przedstawiony po krotce system wymiaru sprawiedliwości na ziemiach Królestwa Polskiego bez przeszkód funkcjonował do wybuchu I wojny światowej.

Przewidując ewentualny konflikt zbrojny władze rosyjskie na kilka lat przed jego zaistnieniem wydały odpowiednie rozporządzenia odnośnie do przygotowań do ewakuacji organów sądowych. Pod wpływem sytuacji militarnej na froncie akcja ewakuacyjna rozpoczęła się na początku sierpnia 1914 roku. Do lipca 1915 roku w głębi Rosji znalazły się wszystkie sądy Warszawskiego Okręgu Sądowego wraz z większością zatrudnionych w nich sędziów oraz urzędników¹². Skutkiem tego obszar Królestwa Polskiego został pozbawiony organów wymiaru sprawiedliwości.

Na terenach okupacji niemieckiej i austro-węgierskiej zezwolono na wznowienie pracy sądów gminnych i pokojowych wykorzystując fakt, że sędziowie gminni pochodzący z wyborów miejscowej ludności w przeważającej większości lokalni przedstawiciele ziemiaństwa nie zgodziło się na ewakuację w głąb Rosji¹³. Nowe władze wykorzystały w ten sposób doświadczenie sędziów w odtworzeniu struktur sądownictwa wychodząc naprzeciw potrzebom ludności¹⁴ zamieszkującym zajęte obszary. Zjazdy sędziów pokoju i sądów gminnych pełniące instancje odwoławcze od wyroków najniższego szczebla zastąpiły tzw. sądy powiatowe (Kreisgericht) rozmieszczone przy komendach powiatowych. Początkowo apelacje od wyroków tych instancji składano do sądów komend etapowych 1. i 2. Armii (potem 6. Armii). Po uformowaniu się dwóch gubernatorstw wojskowych w Kielcach i Piotrkowie pod koniec maja 1915 roku funkcje odwoławcze pełniły tamtejsze sądy. W dniu 1 września 1915 roku zaczęło funkcjonować Generalne Gubernatorstwo Wojskowe, zlokalizowane w Lublinie od 1 października 1915 roku, posiadające w swoich strukturach Sekcję Administracyjną, w której funkcjonowały dwa oddziały. Oddział Sądownictwa Cywilnego, który stanowił II instancję dla spraw rozpatrywanych w I instancji w sądach powiatowych, oraz

¹¹ A. Korobowicz, *Sądownictwo Królestwa Polskiego...*, s. 79; idem, *Warszawska Izba Sądownicza 1876–1915*, [w:] *Z dziejów kultury prawnej. Studia ofiarowane Profesorowi Juliuszowi Bardachowi w dziewięćdziesięciolecie urodzin*, Warszawa 2004, s. 453–471; idem, *Czy warszawskie departamenty Senatu Rządzącego były polskim sądem najwyższym?*, [w:] *O prawie i jego dziejach księgi dwie. Studia ofiarowane Profesorowi Adamowi Lityńskiemu w czterdziestopięciolecie pracy naukowej i siedemdziesięciolecie urodzin*, red. M. Mikołajczyk, ks. 1, Białystok–Katowice 2010, s. 705–707; K. Latawiec, *Archiwum Sądu Okręgowego w Lublinie w latach 1876–1915*, „*Studia Archiwalne*” 2004, t. 1, s. 68–73; idem, *Skład personalny Sądu Okręgowego w Lublinie w latach 1876–1917*, [w:] *Instytucje sądowe regionu siedleckiego na tle polskich instytucji sądowych od schyłku XVIII do początku XX w.*, red. A. Rogalski, Siedlce 2006, s. 79–83.

¹² A. Korobowicz, *Ewakuacja sądów Królestwa Polskiego i ich losy w czasie pierwszej wojny światowej*, „*Czasopismo Prawno-Historyczne*” 1989, t. 41, nr 1, s. 91–105.

¹³ Archiwum Główne Akt Dawnych, *Warszawska Izba Sądownicza*, sygn. 9–27.

¹⁴ J. Lewandowski, *op. cit.*, s. 227.

Oddział Sądownictwa Karnego, pełniący wyłącznie funkcje nadzorcze, gdyż od wyroków sądów polowych nie była możliwa apelacja¹⁵.

Proklamacja z dnia 5 listopada 1916 roku, ogłoszona w Warszawie i Lublinie zawierała postanowienie o utworzeniu na ziemiach odzyskanych spod panowania rosyjskiego samodzielnego państwa z dziedziczną monarchią i konstytucyjnym ustrojem¹⁶. Złożone zobowiązanie nie posiadało skutków prawnych, ponieważ było wyłącznie wewnętrznym ustaleniem podjętym pomiędzy dwoma państwami okupującymi obszar państwa trzeciego.

Kolejne miesiące przynosiły nowe decyzje wskazujące na zamiysł zorganizowania namiastki rządu na terenie Królestwa Polskiego. Efektem takich działań było powierzenie Polakom pełnego wpływu na działanie dwóch kluczowych sfer z punktu widzenia polskich interesów narodowych – szkolnictwa i wymiaru sprawiedliwości.

W dniu 6 grudnia 1916 roku ogłoszono rozporządzenie o Tymczasowej Radzie Stanu w Królestwie Polskim, a po miesiącu jej działalności uchwalony został jej statut. W 1917 roku w Królestwie Polskim powstał Departament Sprawiedliwości Tymczasowej Rady Stanu (TRS), który zaczął tworzyć swoje struktury terenowe (od października 1917 roku). Tym sposobem doszło do zorganizowania apelacji lubelskiej, której obszar pokrywał się z terytorium wspomnianego wcześniej austro-węgierskiego Generalnego Gubernatorstwa Wojskowego w Polsce z siedzibą w Lublinie. 30 stycznia 1917 roku ukonstytuowano regulamin¹⁷ TRS, według którego tworzeniem struktur polskiego wymiaru sprawiedliwości zajmować miał się Departament siódmy. Zwierzchnictwo nad departamentem objął adwokat Stanisław Bukowiecki¹⁸, a stanowisko wicedyrektora objął prawnik Waław Makowski¹⁹. Departament stanął przed ogromnym wyzwaniem, którym było jak najszybsze stworzenie od podstaw sądownictwa polskiego. Końcowe rokowania zaowocowały wspólnymi rozporządzeniami. Najważniejsze kwestie odnoszące się do przyszłej działalności sądownictwa polskiego zawierały Przepisy tymczasowe o urządzeniu sądownictwa w Królestwie Polskim zawarte w Dzienniku Urzędowym Departamentu Sprawiedliwości (Dz.U. DS) TRS KP nr 1 poz. 1 z 19 sierpnia 1917 roku. Na mocy art. 32 tych przepisów Dziennik

¹⁵ *Ibidem*, s. 227–228; R. Maleszyk, *Funkcjonowanie austriackich sądów wojskowych na Lubelszczyźnie w latach 1915–1918*, „Annales UMCS. Sectio F” 2013, t. 68, nr 1–2, s. 53–72.

¹⁶ Dziennik Rozporządzeń C. i K. Jeneralnego Gubernatorstwa Wojskowego dla austriacko-węgierskiego obszaru okupowanego w Polsce 1916, cz. 15.

¹⁷ Archiwum Akt Nowych, Tymczasowa Rada Stanu w Warszawie, sygn. 1/12, s. 1–15.

¹⁸ Stanisław Bukowiecki (1867–1944) – prawnik, adwokat, urzędnik. Absolwent Wydziału Prawa Uniwersytetu w Heidelbergu. Zob. S. Łoza (red.), *Czy wiesz kto to jest?*, Warszawa 1938, s. 85.

¹⁹ Waław Makowski (1880–1942) – prawnik, polityk, poseł, wicemarszałek i marszałek Sejmu w okresie międzywojennym. Zob. P. Majewski (red.), *Posłowie i Senatorowie Rzeczypospolitej Polskiej 1919–1939. Słownik niograficzny*, t. 3, Warszawa 2005, s. 61–63.

Urzędowy stawał się wydawnictwem urzędowym, w którym zgodnie z przepisami zamieszczane miały być rozporządzenia i przepisy dotyczące wymiaru sprawiedliwości, okólniki i zarządzenia Dyrektora Departamentu oraz ogłoszenia, których publikację przewidziano w tego typu wydawnictwie.

Departament Sprawiedliwości opracował również w oparciu o obowiązujące na tym obszarze kodeksy rosyjskie Przepisy przechodnie do ustawy postępowania karnego²⁰ i postępowania cywilnego²¹ oraz Przepisy przechodnie do kodeksu karnego²². Zadbano również o regulacje dotyczące zatrudnienia²³ i wynagrodzenia²⁴ urzędników sądowych oraz finansowania sądów, co było trudnym elementem biorąc pod uwagę realia trwającej wojny. Niestety tylko częściowo udało się osiągnąć sukces w negocjacjach nad przekazaniem pełnej zwierzchności, TRS nad sądownictwem. Pełen nadzór sprawować mieli generał-gubernatorowie podległych im struktur okupacyjnych. Wiązało się to z nieograniczonym wglądem do akt oraz zatwierdzaniem wyroków kary śmierci i prawem łaski. Departament Sprawiedliwości funkcjonował do stycznia 1918 roku, kiedy został przemianowany na Ministerstwo Sprawiedliwości kontynuujące jego prace. Utworzone sądownictwo nie było w pełnym znaczeniu sądownictwem polskim. Pomimo tego, że utworzone zostało na terytorium zamieszkałym w przeważającej części przez społeczeństwo polskie, przez Polaków, którzy przygotowali podstawę prawną pod jego organizację oraz przepisy regulujące jego funkcjonowanie. Mimo tego, że zatrudniało w swych strukturach Polaków i wydawało wyroki w imieniu Korony Polskiej nie było polską instytucją państwową, ponieważ w chwili jego powstania i funkcjonowania w 1917 roku państwo polskie jeszcze nie istniało.

Inauguracja sądownictwa Królewsko-Polskiego odbyła się 1 września 1917 roku w miastach gdzie zlokalizowane były sądy okręgowe organizowano uroczystości przekazania sądownictwa w ręce Polaków. Galę rozpoczynało nabożeństwo, po którym już w siedzibach sądów następowało oficjalne przekazanie zwierzchności nad Królewsko-Polskim sądownictwem na ręce nowo powołanych prezesów. Następnie Polscy prezesi sądów okręgowych wręczali nominacje nowo powołanym sędziom odbierając od nich uroczyste przyrzeczenia²⁵. Dostojność inicjowania pracy sądów okręgowych w miastach, w których, dotychczas

²⁰ Dziennik Urzędowy Departamentu Sprawiedliwości Tymczasowej Rady Stanu Królestwa Polskiego (dalej: Dz.U. DS TRS KP) 1917, nr 1, dział I, poz. 4, s. 14–19.

²¹ Dz.U. DS TRS KP 1917, nr 1, dział I, poz. 5, s. 19–24.

²² Dz.U. DS TRS KP 1917, nr 1, dział I, poz. 6, s. 24–30.

²³ Dz.U. DS TRS KP 1917, nr 1, dział I, poz. 3–5, s. 5–7.

²⁴ Dz.U. DS TRS KP 1917, nr 1, dział I, poz. 3, s. 10–13.

²⁵ „Gazeta Sądowa Warszawska” 1917, nr 36, s. 366; „Ziemia Lubelska” 1917, nr 440, s. 2; „Głos Lubelski” 1917, nr 241, s. 3; A. Bereza, *Historia Sądu Apelacyjnego w Lublinie (1917–1950)–(1990–2010)*, Lublin 2010, s. 14–19; idem, *Lublin jako ośrodek sądownictwa*, Lublin 2006, s. 63; *Sprawozdanie z działalności Towarzystwa Prawniczego w Lublinie za rok 1927 r.*, Lublin 1928, s. 34–35, 38–39.

urzędowały C. i K. Trybunał Sądowy stanowiła równocześnie zaprezentowanie społeczności mozolną realizację misji odzyskania niepodległości.

Sądownictwo Królewsko-Polskie obejmowało swą strukturą nie cały, bo z pewnymi wyłączeniem obszar byłego Królestwa Polskiego. Jurysdykcji tej nie podlegała Suwalszczyzna oraz część ziemi chełmskiej. Przepisy regulujące utworzenie sądownictwa powoływały do życia czteroszczeblową strukturę z zasadą dwuinstancyjności i kasacji. Obejmowała ona Sąd Najwyższy w Warszawie, dwa sądy apelacyjne w Lublinie i Warszawie, 15 sądów okręgowych oraz 437 sądów pokoju²⁶. W hierarchii lubelskiego okręgu apelacyjnego zlokalizowano cztery okręgi sądowe: kielecki, lubelski, piotrkowski i radomski. Podział ten z wyjątkiem okręgu piotrkowskiego, który był nowym tworem, bazował na dotychczasowym podziale administracyjnym na gubernie. Gubernia piotrkowska, którą obejmowała zarówno okupacja, austro-węgierską, jak i niemiecką pozostawała w granicach administracyjnych okupacji austriacko-węgierskiej.

Konstrukcja struktur sądowych lubelskiego okręgu apelacyjnego oparta była na systemie stosowanym przez władze okupacyjne, dla których fundamentem były rozwiązania stosowane przed wybuchem I wojny światowej wprowadzone przez władze zaboru rosyjskiego. W tak wypracowany system sądownictwa nie ingerowała Komisja Przejściowa Tymczasowej Rady Stanu, która objęła zwierzchnictwo nad sądownictwem Królewsko-Polskim. W dniu 12 września 1917 roku władzę nad sądownictwem przejęła Rada Regencyjna. Wynikiem tych zmian było przemianowanie Departamentu Sprawiedliwości na Ministerstwo Sprawiedliwości, wiązało się to również ze zmianą nazewnictwa wydawnictwa urzędowego, które od nr 7 z 3 stycznia 1918 roku publikowano pod nazwą Dziennika Urzędowego Królewsko-Polskiego Ministerstwa Sprawiedliwości zachowując przy tym dotychczasową numerację.

Czynnościom sądów apelacyjnych podlegały sprawy karne z apelacji lub skarg incydentalnych na wyroki i decyzje sądów okręgowych wydanych w pierwszej instancji. Apelacja nie służyła od wyroków skazujących najwyżej na 3 dni aresztu lub 50 marek polskich kary pieniężnej²⁷. Sąd Apelacyjny pełnił równocześnie funkcję sądu dyscyplinarnego dla urzędników sądów okręgowych i sądów pokoju, z wyłączeniem prezesów, wiceprezesów i prokuratorów sądów okręgowych. Wyrokował w kompletach złożonych z pięciu sędziów. Sądem dyscyplinarnym dla prezesów, wiceprezesów sądów apelacyjnych i okręgowych, a także sędziów sądów apelacyjnych oraz prokuratorów sądów apelacyjnych i okręgowych był Sąd Najwyższy²⁸.

²⁶ M. Materniak-Pawłowska, *Ustrój sądownictwa...*, s. 80.

²⁷ Dz.U. DS TRS KP 1917, nr 1, dział I, poz. 4, s. 15.

²⁸ Dz.U. DS TRS KP 1917, nr 1, dział I, poz. 1, s. 8.

Zgodnie z instrukcją tymczasową ogólną dla sądów Królestwa Polskiego w sądach wyższych dokonano podziału na wydziały i sekcje. Stosownie do obowiązujących przepisów w Sądzie Apelacyjnym w Lublinie wydzielono, wydział cywilny i karny, na czele, których stali przewodniczący²⁹. Regulacje wskazywały również na zróżnicowanie posiedzeń sądów, dzieląc je na gospodarcze, sądowe oraz ogólne połączonych wydziałów. Posiedzenia gospodarcze zwoływano w celu przedyskutowania projektów szczegółowych instrukcji sądowych, do przedwstępnego rozważania spraw dyscyplinarnych osób urzędujących w sądach oraz spraw, które na mocy ustawy postępowania sądowego powinny być rozpatrywane na tego typu posiedzeniach. Posiedzenia ogólne połączonych wydziałów odbywały się w celu wyboru kandydatów na wakujące w tym sądzie stanowiska sędziów, do: wyznaczania kolejności, w której sędziowie mogą korzystać z ferii sądowych oraz do ostatecznego rozważania sporządzanych przez dany sąd instrukcji szczegółowych; rozpatrzenia corocznych sprawozdań o biegu spraw w sądzie i do wysłuchania sprawozdań otrzymanych od podwładnych sądów; podziału przewodniczących i sędziów pomiędzy poszczególne wydziały sądu oraz oznaczenia stałych dni posiedzenia każdego wydziału, a także do wszelkich innych spraw, jakie prezes sądu lub poszczególne wydziały uznają za konieczne przedstawić do rozpatrzenia ogólnego zgromadzenia. Posiedzenia tych wydziałów odbywały się przy drzwiach zamkniętych. Wyjątek stanowiły wypadki wskazane przez prawo. Posiedzenia sądowe odbywały się publicznie, za wyjątkiem spraw wskazanych w ustawach postępowania sądowego karnego i cywilnego³⁰.

W dniu inauguracji 1 września 1917 roku w jurysdykcji Apelacji Lubelskiej znajdowały się cztery sądy okręgowe: w Kielcach, który obejmował swym zasięgiem powiaty: jędrzejowski, kielecki, miechowski, olkuski, pińczowski, stopnicki i włoszczowski; w Lublinie obejmujący powiaty: biłgorajski, chełmski, hrubieszowski, janowski, krasnostawski, lubartowski, lubelski, puławski, tomaszowski i zamojski; w Piotrkowie obejmujący powiaty: piotrkowski i radomszczański oraz części powiatów: będzińskiego, częstochowskiego, łaskiego oraz wieluńskiego³¹ oraz w Radomiu, który obejmował swym zasięgiem powiaty: radomski, kozienicki, konecki, opoczyński, iłżecki, sandomierski i opatowski³².

Pierwsze zmiany strukturalne okręgu apelacji lubelskiej nastąpiły 15 maja 1918 roku, kiedy reskrytem Rady Regencyjnej Królestwa Polskiego utworzono Królewsko-Polski Sąd Okręgowy w Zamościu³³. Przepisy wykonawcze do reskryptu zawarto w Dz.P. z 1918 roku nr 5 poz. 12. Sąd Okręgowy w Zamościu

²⁹ Dz.U. DS TRS KP 1917, nr 2, dział III, poz. 4, s. 64.

³⁰ Dz.U. DS TRS KP 1917, nr 2, dział III, poz. 4, s. 64–66.

³¹ *Ibidem*; A. Bereza, *Lublin jako ośrodek...*, Lublin 2006, s. 66; idem, *Historia Sądu Apelacyjnego w Lublinie...*, s. 24–25.

³² Dz.Ur. DS TRSKP 1917, nr 1, s. 60.

³³ Dziennik Praw Państwa Polskiego (dalej: Dz.Pr.P.P.) 1918, nr 5, poz. 11.

rozpoczął swoją działalność z dniem 1 czerwca 1918 roku i wydzielony został z części okręgu Sądu Okręgowego w Lublinie. Jego zasięg obejmował powiaty: zamojski, biłgorajski, hrubieszowski i tomaszowski. Dokładny termin jego utworzenia oraz przepisy wykonawcze w tym zakresie miała wydać Rada Ministrów³⁴. Przepisy wykonawcze, uchwalone 30 kwietnia 1918 roku, powoływały z dniem 1 czerwca 1918 roku Sąd Okręgowy w Zamościu z właściwością terytorialną wyżej wymienionych powiatów będących do dnia powstania tego sądu częścią okręgu Sądu Okręgowego w Lublinie. Rozporządzenie przenosiło na etaty Sądu Okręgowego w Zamościu sędziów śledczych w: Zamościu, Tomaszowie, Hrubieszowie i Biłgoraju, Sądy Pokoju w: Zamościu, Szczepieszynie, Krasnobrodzie, Frampolu, Udryczach, Tomaszowie, Krynicach, Oszczowie, Tyszowcach, Hrubieszowie, Grabowcu, Mirczu, Biłgoraju, Jozefowie, Krzeszowie i Tarnogrodzie oraz Urzędy Hipoteczne w: Zamościu, Tomaszowie, Hrubieszowie i Biłgoraju wraz z całym składem ich kancelarii. Pod zwierzchność Sądu Okręgowego w Zamościu przeniesiono również komorników, rejentów, adwokatów przysięgłych i obrońców prywatnych. Sprawy cywilne i karne wniesione do Sądu Okręgowego w Lublinie przed dniem powołania Sądu Okręgowego w Zamościu miały być przekazane do sądu zgodnie z właściwością terytorialną za wyjątkiem spraw, których terminy w wypadku spraw karnych rozprawy głównej zostały już wyznaczone, a w wypadku spraw cywilnych miały być rozpatrywane w sądzie, do którego zostały wniesione za wyjątkiem spraw, w których obie strony wniosą do sądu podanie o ich przeniesienie³⁵.

Po ogłoszeniu powstania Tymczasowego Rządu Ludowej Republiki Polskiej pod przewodnictwem Ignacego Daszyńskiego nastąpiły również zmiany w orzecznictwie. Najprawdopodobniej po pierwszym posiedzeniu utworzonego 7 listopada 1918 roku w Lublinie, stąd nazywany często rządem lubelskim, sądy lubelskie zaczęły wydawać wyroki w imieniu Republiki Polskiej. Wraz z likwidacją Rady Regencyjnej i przekazaniu władzy na ręce Naczelnika Państwa Józefa Piłsudskiego 29 listopada 1918 roku w Warszawie ogłoszono dekret dotyczący władzy reprezentacyjnej. Art. 5 tego dekretu nakazywał wydawanie wyroków w imieniu Republiki Polskiej, czyli tak jak czyniły to sądy lubelskie od chwili utworzenia rządu Daszyńskiego a następnie rządu Jędrzeja Moraczewskiego³⁶.

Kształtowanie struktur sądowych przybrało nową formę wraz w wprowadzeniem dnia 7 lutego 1919 roku dekretu w przedmiocie dyslokacji sądów. Zawarty w Dzienniku Praw Państwa Polskiego, zachowywał dotychczasowe siedziby już istniejących jednostek, wprowadzając jednocześnie ułatwienia co do zmian ich siedzib oraz okręgów sądów apelacyjnych i okręgowych. Art. 5 dekretu uchylał

³⁴ Dz.Pr.P.P. 1918, nr 5, poz. 11.

³⁵ Dz.Pr.P.P. 1918, nr 5, poz. 12.

³⁶ Dz.Pr.P.P. 1918, nr 17, poz. 41.

dotychczasowe przepisy tymczasowe o dyslokacji sądów zawarte w Dz.U. DS 1917 nr 1 poz. 2. Nowe rozwiązania, nadzór w przedmiocie sądów pokoju przechodził na Ministra Sprawiedliwości. Tworzenie nowych oraz zmiany siedzib i okręgów istniejących sądów apelacyjnych i okręgowych uchwałać miała Rada Ministrów na wniosek Ministra Sprawiedliwości³⁷.

Ujednoczenie organizacji sądownictwa było najpilniejszą kwestią w całym zestawieniu zagadnień, z jakimi w najbliższym czasie musiał uporać się wymiar sprawiedliwości. Pierwsze rozwiązania systemowe skierowano na najniższe struktury sądownictwa mianowicie na sądy pokoju, których usytuowanie pokrywało się w znacznym stopniu z wprowadzonym przez zaborców, a następnie zaadoptowanym na swoje potrzeby przez okupantów ich rozlokowaniem. W rozwiązywaniu tego problemu należało zwrócić uwagę na obciążenia pracy sądów oraz brak wykwalifikowanej obsady sędziowskiej.

Ministerstwo Sprawiedliwości, opierając się na wskazówkach Komisji Kodyfikacyjnej, zaleciło prezesom sądów apelacyjnych przygotowanie projektów dyslokacji sądów pokoju według powiatów w podległych im okręgach sądowych. Wytyczne opierały się na podziale sądowym zbliżonym do podziału administracyjnego oraz ilości spraw przypadających na każdy sąd pokoju. Siedzibą sądów według dyrektyw powinno być miasto powiatowe z dogodną komunikacją oraz odpowiednią lokalizacją i wyposażeniem siedziby, a w wypadku braku możliwości realizacji w tym zakresie dopuszczano zlokalizowanie w innym ośrodku w powiecie spełniający ministerialne wytyczne³⁸.

Początki funkcjonowania sądownictwa pokojowego podległego Sądowi Apelacyjnemu w Lublinie wyrażał się częstymi modyfikacjami będącymi następstwem obsady stanowisk sędziów orzekających w sądach pokoju osobami nieposiadającymi wykształcenia prawniczego lub brakiem kandydatów do objęcia tych stanowisk. Nie bez znaczenia dla przemian strukturalnych miały również problemy organizacyjne. Znalezienie lub dostosowanie istniejących lokali spełniających ustawowe wymogi było czasochłonne, kosztowne, a w niektórych przypadkach wręcz niemożliwe.

W 1919 roku doszło do pierwszych na szczeblu sądownictwa pokojowego zmian strukturalnych w trzech okręgach sądów okręgowych. W okręgu Sądu Okręgowego w Piotrkowie 1 kwietnia 1919 roku zarządzeniem Ministra Sprawiedliwości w przedmiocie zniesienia siedziby i zmiany nazwy Sądu Pokoju w Kamocinie z dnia 28 marca 1919 roku siedzibę tego organu sądowego przeniesiono do Woli Kamockiej. Zmieniono równocześnie jego nazwę na tę, w której

³⁷ Dz.Pr.P.P. 1919, nr 14, poz. 170.

³⁸ Dziennik Urzędowy Ministerstwa Sprawiedliwości (dalej: Dz.Urz. MS) 1920, nr 10, s. 213–214.

aktualnie znajdowała się jego siedziba³⁹. W okręgu Sądu Okręgowego w Zamościu 7 sierpnia 1919 roku zarządzeniem Ministra Sprawiedliwości siedzibę Sądu Pokoju w Krynicach przeniesiono do Komarowa, nadając mu nazwę nowej lokalizacji⁴⁰. Zarządzeniem Ministra Sprawiedliwości z 7 sierpnia 1919 roku w okręgu Sądu Okręgowego w Radomiu, Sąd Pokoju w Babinie został przeniesiony do Łagowa w powiecie kozienickim, a 9 sierpnia Sąd Pokoju w Krępie Kościelnej przeniesiony został do Sienna. Oba przesunięte sądy otrzymały w swej nazwie miejscowości, do których zostały na mocy zarządzenia przeniesione⁴¹.

Rok 1920 przyniósł kolejne dyslokacje oraz likwidacje sądów pokoju. Przeprowadzono je kolejno w okręgu kieleckim, zamojski oraz piotrkowskim. Decyzja Ministra Sprawiedliwości w sprawie zmiany właściwości terytorialnej okręgu Sądu Okręgowego w Kielcach dotyczyła przeniesienia siedziby Sądu Pokoju w Kalinie Wielkiej do Książa Wielkiego, co miało nastąpić z dniem 10 stycznia 1920 roku, a decyzję tę Minister Sprawiedliwości podjął 3 stycznia 1920 roku⁴². Kolejne zmiany dotyczyły okręgu Sądu Okręgowego w Zamościu i były dość rozległe w swym działaniu. Nastąpiły 19 stycznia 1920 roku Minister Sprawiedliwości swym rozporządzeniem przeniósł siedzibę Sądu Pokoju w Krasnobrodzie do Zwierzyńca, nadając mu nazwę aktualnej siedziby. Z właściwości terytorialnej Sądu Pokoju we Frampolu wyłączył gminę Tereszpol, włączając ją do okręgu Sądu Pokoju w Zwierzyńcu, a gminę Radecznicza wyłączoną z okręgu Sądu Pokoju w Szczebrzeszynie włączył do właściwości terytorialnej Sądu Pokoju we Frampolu. Dokonano również zmiany siedziby Sądu Pokoju w Udryczach, która została przeniesiona do Starego Zamościa, przyjmując nazwę miejscowości, w której siedziba została zlokalizowana. Wymienione zmiany w okręgach sądów pokoju weszły w życie 5 lutego 1920 roku⁴³.

Okręg Sądu Okręgowego w Piotrkowie został uszczuplony o zlikwidowany 7 lutego 1920 roku Sąd Pokoju w Kamińsku. Nastąpiło to na podstawie Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości w przedmiocie skasowania Sądu Pokoju w Kamińsku, w okręgu Sądu Okręgowego w Piotrkowie. Podległe mu gminy w Kamińsku oraz w Łękawie włączono do właściwości terytorialnej Sądu Pokoju w Kleszczowie⁴⁴.

W 1921 roku następowały również zmiany w sferze orzecznictwa. Prace ustawodawcze w rozdziale czwartym Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 17 marca 1921 roku wprowadzały nową definicję wydawania wyroków sądowych. Wraz z wejściem przepisów w życie miały być orzekane w imieniu Rzeczypospolitej

³⁹ Dz.Urz. MS 1919, nr 3, s. 111.

⁴⁰ Dz.Urz. MS 1919, nr 8, s. 286.

⁴¹ *Ibidem*.

⁴² Dz.Urz. MS 1920, nr 2, s. 18.

⁴³ *Ibidem*, s. 19.

⁴⁴ Dz.Urz. MS, 1920, nr 7–9, s. 166.

Polskiej. Nowo obowiązujące przepisy normowały również kwestie nominacji oraz składów orzekających. Nominacje sędziów okręgowych i apelacyjnych przechodziły w domenę Prezydenta Rzeczypospolitej⁴⁵. Natomiast w myśl ustawy zasadniczej z 18 marca 1921 roku w sądach apelacyjnych wyłączono z kompletów wyrokujących ławników⁴⁶.

Kierując się zaleceniami przesłanymi i opublikowanymi w Dzienniku Urzędowym Ministra Sprawiedliwości pisma okólnego Ministra Sprawiedliwości Stanisława Nowodworskiego z dnia 27 września 1920 roku skierowanego do prezesów sądów apelacyjnych w Warszawie i Lublinie oraz prezesów sądów okręgowych będących pod jurysdykcją tych sądów apelacyjnych⁴⁷ nastąpiły kolejne zmiany w strukturach okręgów sądów okręgowych pod jurysdykcją Sądu Apelacyjnego w Lublinie. Zmiany organizacyjne skupiły się na okręgach sądów okręgowych w Zamościu, Piotrkowie i Lublinie. Z dniem 1 września 1921 roku na podstawie rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 11 lipca 1921 roku w okręgu Sądu Okręgowego w Zamościu zniesiono sądy pokoju w Krzeszowie i Józefowie. Gminy ze zlikwidowanych okręgów sądowych włączone zostały do pobliskich sądów pokoju zlokalizowanych w Biłgoraju, do którego włączono gminy: Aleksandrów i Majdan oraz w Tarnogrodzie, któremu przypadły gminy: Łukowa, Biszczka, Potok Górny i Krzeszów⁴⁸. W okręgu Sądu Okręgowego w Piotrkowie 21 października 1921 roku po kolejnej likwidacji sądu pokoju nastąpiło przeniesienie właściwości terytorialnej skasowanego sądu w Szczercowie i włączenie go do Sądu Pokoju w Widawie, do którego włączono również gminy: Dąbrowa Rusiecka oraz Dzbanki. Odkonano się to w myśl Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 2 lipca 1921 roku w przedmiocie dyslokacji sądów pokoju w powiecie łaskim w okręgach sądów okręgowych w Łodzi i Piotrkowie⁴⁹. W dniu 1 listopada 1921 roku rozporządzeniem Ministra Sprawiedliwości nastąpiło kilka zmian administracyjnych w okręgu Sądu Okręgowego w Lublinie. Zlikwidowano Sąd Pokoju w Siedliskach oraz dokonano przeniesienia siedzib sądów pokoju w Wysokim i Żółkiewce. Siedzibę Sądu Pokoju w Wysokim przeniesiono do Turobina, włączając do jego właściwości terytorialnej gminę Żółkiewka. Sąd Pokoju w Żółkiewce przeniesiono do Gorzkowa, włączając do jego jurysdykcji gminy: Rybczewice, Fajstławice oraz Łopiennik⁵⁰.

Rok 1922 przyniósł szereg zmian strukturalnych zarówno w całym okręgu Sądu Apelacyjnego w Lublinie jak i w jego wszystkich okręgach sądów okręgowych. Zmiany rozpoczęły się już na początku roku, bo 1 stycznia 1922 roku, rozporządzeniem Ministra Sprawiedliwości z 5 września 1921 roku wprowadzono

⁴⁵ Dz.U. 1921, nr 44, poz. 267, rozdział 4, art. 76, s. 647.

⁴⁶ Dz.U. 1921, nr 30, poz. 172.

⁴⁷ Dz.Urz. MS 1920, nr 10, s. 211–212.

⁴⁸ Dz.Urz. MS 1921, nr 15, s. 274.

⁴⁹ Dz.Urz. MS 1921, nr 14, s. 257.

⁵⁰ Dz.Urz. MS 1921, nr 15, s. 275.

zmiany w okręgu Sądu Okręgowego w Kielcach znosząc sądy pokoju w Miąsowej, Oksie i Wodzisławiu. W miejsce zlikwidowanych placówek przekształcono istniejący Sąd Pokoju w Jędrzejowie w pierwszy okręg przyłączając do niego gminy Mierzwin i Sobków, a także powołano dwa nowe okręgi sądów pokoju w Jędrzejowie. Sąd Pokoju II okręgu w Jędrzejowie obejmował gminy: Mstyczów, Sędziszów, Wodzisław, Nawarzyce oraz Nagłowice, a do właściwości terytorialnej III okręgu włączono gminy: Prząsław, Węgleszyn, Małogoszcz, Złotniki i Brzegi⁵¹.

Również 1 stycznia 1922 roku rozporządzeniem ministra sprawiedliwości z 26 października 1921 roku nastąpiły zmiany strukturalne okręgu Sądu Okręgowego w Radomiu. Wprowadzone przepisy znosiły sądy pokoju w Radoszycach i Czermnie. W wyniku likwidacji tych dwóch sądów pokoju zmieniła się właściwość terytorialna gmin im podlegających oraz nastąpił podział istniejącego Sądu Pokoju w Końskich na dwa okręgi. Do I okręgu Sądu Pokoju w Końskich włączono gminy: Gowarczów, Duraczów i Miedzierz, natomiast do II okręgu włączono gminy: Radoszyce, Grodzisko i Ruda Maleniecka, równocześnie wyłączając gminy: Gowarczów, Duraczów i Niekłań, oraz włączając go do właściwości terytorialnej Sądu Pokoju w Bliżynie, którego siedziba została przeniesiona do Kamiennej. Do właściwości terytorialnej Sądu Pokoju w Szydłowcu włączono gminę Chlewiska, wyłączoną uprzednio z przenoszonego do Kamiennej Sądu Pokoju w Bliżynie. Pozostałe dwie gminy Czermino i Skotniki włączono do właściwości terytorialnej Sądu Pokoju w Przedborzu⁵².

Nowy Rok 1922 przyniósł również nowe rozwiązania dla okręgu Sądu Okręgowego w Zamościu. Minister Sprawiedliwości swym rozporządzeniem z dnia 27 września 1921 roku zniósł kolejne sądy pokoju. Likwidacji poddano sądy pokoju w Tyszowcach, Oszczowie oraz Sąd Pokoju okręgu miejskiego w Tomaszowie. W tej ostatniej miejscowości po połączeniu okręgu wiejskiego tego sądu pokoju wraz okręgiem miejskim powstał jeden Sąd Pokoju w Tomaszowie. Do właściwości terytorialnej Sądu Pokoju w Komarowie włączono gminę Kotlice, równocześnie wyłączając gminę Rachanie, którą przeniesiono do właściwości terytorialnej sądu pokoju utworzonego w Łaszczowie, który obejmował gminy: Czerkasy (Łaszczów), Telatyn, Poturzyn i Tyszowce⁵³.

Miesiąc później 1 lutego 1922 roku w życie weszły kolejne przekształcenia strukturalne obejmujące okręgi sądów okręgowych w Kielcach, Lublinie oraz Radomiu. Rozporządzeniem Ministra Sprawiedliwości z dnia 21 października 1921 roku zniesiono trzy kolejne sądy pokoju w: Żarnowcu, Wolbromiu i Sławkowie. Do właściwości terytorialnej Sądu Pokoju w Olkuszcu włączono gminy

⁵¹ Dz.Urz. MS 1921, nr 18, s. 309–310.

⁵² Dz.Urz. MS 1921, nr 22, s. 368.

⁵³ Dz.Urz. MS 1921, nr 20, s. 340.

Sławków i Bolesław, gminy: Wolbrom, Żarnowiec i Kidów włączono do Sądu Pokoju w Pilicy, natomiast gminę Jangrot włączono do właściwości terytorialnej Sądu Pokoju w Skale⁵⁴.

Na dzień 1 lutego 1922 roku wyznaczono również likwidację sądów pokoju w Książu Wielkim, Michałowicach i Brzesku Nowem. Gminy podlegające zlikwidowanym okręgom sądowym włączono do Sądu Pokoju I rewiru w Miechowie: Książ Wielki, Nieszków i Raclawice wyłączając równocześnie z tego rewiru gminę Wielko-Zagórze, którą włączono do II rewiru Sądu Pokoju w Miechowie, którego właściwość terytorialną rozszerzono dodatkowo o gminę Kozłów. Gminy: Michałowice, Iwanowice, Niedźwiedź oraz Luborzycę włączono do właściwości terytorialnej Sądu Pokoju w Słomnikach, natomiast okręg Sądu Pokoju w Proszowicach powiększył się o gminy: Igołomię, Wawrzeńczyce, Kowale oraz Gruszów⁵⁵. W tym samym terminie rozporządzeniem Ministra Sprawiedliwości z 30 stycznia 1922 roku wyłączono z właściwości terytorialnej Sądu Pokoju w Pilicy gminy Żarnowiec i Wolbrom, a z Sądu Pokoju w Skale gminę Jangrot. Wyłączone gminy weszły w skład właściwości terytorialnej utworzonego Sądu Pokoju w Wolbromiu⁵⁶.

Kolejnym rozporządzeniem Ministra Sprawiedliwości, którego realizację wyznaczono na 1 lutego była likwidacja sądów pokoju w Seceminie i Irządzach. Sąd Pokoju we Włoszczowie podzielono na dwa okręgi włączając do właściwości terytorialnej II okręgu gminy Chrzastów, Secemin, Radków i Kurzelów. Gminy: Rokitno, Lelów i Irządze włączono do właściwości terytorialnej Sądu Pokoju w Szczekocinach wyłączając równocześnie włączoną do Włoszczowa gminę Radków⁵⁷. Kontynuacją zmian tego dnia była likwidacja Sądu Pokoju II okręgu w Pińczowie oraz sądów pokoju w Skalbmierzu, Koszycach, Opatowcu i Wiślicy. Powstały w wyniku likwidacji II okręgu Sąd Pokoju w Pińczowie obejmował swą właściwością terytorialną gminy: Pińczów, Kliszów, Zagość, Chotel, Góry, Sancygniów, Drożejowice, Złotą i Chroberz. Utworzono również II okręg w Kazimierzy Wielkiej. Do właściwości terytorialnej pierwszego okręgu włączono gminy: Czarkowy, Opatowiec, Bejsce i Czarnocin równocześnie wyłączając: Kościeliec, Nagorzany i Boszczynek, włączone do okręgu drugiego wraz z gminami: Topola, Dobiesławice i Filipowice⁵⁸. Od 1 lutego 1922 roku zaprzestały urzędowania zlikwidowane rozporządzeniem Ministra Sprawiedliwości sądy pokoju w Nowym Korczyniu i Oleśnicy oraz drugi rewir w Chmielniku. Funkcjonujący Sąd Pokoju I rewiru w Chmielniku przemianowano na Sąd Pokoju w Chmielniku

⁵⁴ Dz.Urz. MS 1921, nr 22, s. 365.

⁵⁵ *Ibidem*, s. 365–366.

⁵⁶ Dz.Urz. MS 1922, nr 3, s. 28.

⁵⁷ Dz.Urz. MS 1921, nr 22, s. 366.

⁵⁸ *Ibidem*, s. 367.

włączając do jego właściwości terytorialnej gminy: Chmielnik, Gnojno, Drugnie i Maleszową. Pozostałe gminy ze zlikwidowanych sądów pokoju włączono do właściwości terytorialnej Sądu Pokoju w Szydłowie – Tuczępy i Oględów, do Sądu Pokoju w Stopnicy – Łubnicę, Oleśnicę, Szczytniki i Pawłów oraz do Sądu Pokoju w Busku – Nowy Korczyn, Radzanów i Grotniki, wyłączając równocześnie Szczytniki⁵⁹.

W dniu 24 października 1921 roku Minister Sprawiedliwości podjął decyzję o zmianach strukturalnych okręgu Sądu Okręgowego w Lublinie. Likwidacji sądów pokoju w Rejowcu, Sawinie i Sielcu oraz przeniesieniu siedziby Sądu Pokoju w Kuliku do Siedliszcza, włączając do jego właściwości terytorialnej gminy: Pawłów i Bukowa. Gminy: Rejowiec, Staw, Świerże, Turka, Żmudź, Rakołupy i Wojsławice włączono do właściwości terytorialnej Sądu Pokoju w Chełmie⁶⁰. Przepisy regulujące te zmiany miały wejść w życie 1 lutego 1922 roku.

Kolejna likwidacja sądów pokoju okręgu Sądu Okręgowego w Lublinie, która nastąpiła tego dnia na podstawie Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z 17 grudnia 1921 roku objęła sądy w Kamionce, Michowie, Niedźwiedzie i Łęcznej. Sąd Pokoju w Lubartowie podzielono na dwa okręgi, do których włączono gminy podlegające właściwości terytorialnej zlikwidowanych sądów pokoju. Do I okręgu włączono miasto Łęczną i gminy: Niemce, Ludwin i Spiczyn, natomiast do okręgu II włączono: Tarło, Luszawę, Czemierniki, Firlej, Rudno, Chudowolę, Wielkie, Samokłęski, Kamionkę i Łucką⁶¹.

Wdrożone 1 lutego 1922 roku zmiany objęły również okręg Sądu Okręgowego w Radomiu. Mocą Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z 27 października 1921 roku zniesiono trzy kolejne sądy pokoju w Tarłowie, Wąchocku i Wielgiem. Analogicznie jak w innych przypadkach sądów, które uległy kasacji gminy pozostające po likwidacji sądów pokoju przydzielono do nowych okręgów sądowych. Do właściwości terytorialnej Sądu Pokoju w Iłży włączono gminę Miechów, do Sądu Pokoju w Wierzbniku gminy: Wielka Wieś, Skarżysko Kościelne i Mirzec, do Sądu Pokoju w Siennie gminy: Piętkowice i Łaziska, a do Sądu Pokoju w Lipsku gminy: Pawłowice, Ciszycza Górna i Ciepiałów⁶².

Wprowadzane w 1922 roku, nie ominęły okręgu Sądu Okręgowego w Piotrkowie 25 lutego 1922 roku na kilka miesięcy przed jedną z ważniejszych decyzji dotyczącej zmian właściwości terytorialnej okręgu Sądu Okręgowego w Piotrkowie Minister Sprawiedliwości swym rozporządzeniem zniósł funkcjonowanie Sądu Pokoju w Pajęcznie oraz włączył do właściwości terytorialnej Sądu Pokoju w Kłomnicach gminy Dąbrowa, Zielona i Koniecpol, a także do właściwości

⁵⁹ *Ibidem*, s. 367–368.

⁶⁰ *Ibidem*, s. 365–366.

⁶¹ Dz.Urz. MS 1922, nr 1, s. 2–3.

⁶² Dz.Urz. MS 1921, nr 22, s. 369.

terytorialnej Sądu Pokoju w Brzeźnicy gminy: Pajęczno, Rząśnia i Sulmierzyce. Wymienione dyslokacje uzyskały swą moc z dniem 1 czerwca 1922 roku⁶³.

Wspomniana już najistotniejsza zmiana przynależności terytorialnej Sądu Okręgowego w Piotrkowie nastąpiła 1 kwietnia 1922 roku wskutek wejścia w życie rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 21 grudnia 1921 roku w przedmiocie zmiany właściwości terytorialnej sądów apelacyjnych i sądów okręgowych na terenie byłego Królestwa Polskiego. Na mocy tego rozporządzenia włączono do właściwości terytorialnej Sądu Okręgowego w Piotrkowie gminy powiatu rawskiego: Boguszyce, Żelechlin, Budziszewice, Lubochnia, Rzeczycza, Czerniewice, Gortatowice, Góra, Lubania, Regnów, Starawieś, Marjanów, Wałowice oraz miasto Rawę, gminy powiatu częstochowskiego: Wancerzów, Rędziny, Mykanów, Międzno, Popów, Lipie, Krzepice, Kuźniczka, Opatów, Panki, Przystajń, Węglowice, Kamyk, Grabówka, Dzbów, Rększowice, Huta-Stara, Kamienica Polska, Olsztyn, Potok-Złoty, Przyrów oraz miasto Częstochowę i osady Kłobuck i Krzepice, a także gminy powiatu brzezińskiego: Łaznów, Będków, Ciosny, Łazisko i miasto Tomaszów Rawski, jednocześnie wyłączając gminy powiatu łaskiego: Dąbrowa Widawska, Wygiełzów, Chociw, Dzbanki i Dąbrowa Rusiecka. Główna jednak zmiana, ważna dla naszych rozważań, odnosząca się do Sądu Okręgowego w Piotrkowie obejmująca również okręg Sądu Apelacyjnego w Lublinie ujęta została w § 9 tego rozporządzenia i dotyczyła przeniesienia okręgu Sądu Okręgowego w Piotrkowie do właściwości terytorialnej Sądu Apelacyjnego w Warszawie⁶⁴. Wprowadzone przepisy uszczupliły terytorialnie okręg Sądu Apelacyjnego w Lublinie.

Uszczerbek terytorialny okręgu Sądu Apelacyjnego w Lublinie niebawem, bo już 1 lipca 1922 roku zasilono nowymi obszarami. Na mocy Rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 21 czerwca 1922 roku o zniesieniu Sądu Apelacyjnego Ziem Wschodnich oraz dyslokacji sądów w okręgach sądów apelacyjnych w Wilnie i Lublinie włączono do właściwości terytorialnej Sądu Apelacyjnego w Lublinie Sąd Okręgowy w Łucku⁶⁵. Tym samym Apelacji Lubelskiej nadal podlegało pięć sądów okręgowych.

W dniu 1 lipca 1922 roku nastąpiło na podstawie rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości przeniesienie siedziby Sądu Pokoju w Wielkiej Woli do Żarnowca w okręgu Sądu Okręgowego w Radomiu. Dyslokacja sądu pokoju nie miała wpływu na właściwość terytorialną gmin będących w jurysdykcji obu instytucji⁶⁶. Równocześnie odrębnym rozporządzeniem Ministra Sprawiedliwości zmienił

⁶³ Dz.Urz. MS, 1922, nr 6, s. 75.

⁶⁴ Dz.U. 1922, nr 1, poz. 2.

⁶⁵ Dz.U. 1922, nr 47, poz. 415.

⁶⁶ Dz.Urz. MS, 1922, nr 10, s. 159.

właściwość terytorialną gminy Zakrzew, przenosząc ją z właściwości terytorialnej Sądu Pokoju w Radomiu do okręgu Sądu Pokoju w Przytyku⁶⁷.

Kolejne zmiany okręgu Sądu Okręgowego w Radomiu dotyczące wyłącznie zmian właściwości terytorialnej gmin w okręgach sądów pokoju nastąpiły 1 listopada 1922 roku. Na mocy rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z 19 sierpnia 1922 roku właściwość terytorialną zmieniły gminy: Boksyce i Waśniów przeniesione z Sądu Pokoju w Opatowie do Sądu Pokoju w Ostrowcu, gmina Grzegorzewice wyłączona z okręgu Sądu Pokoju w Opatowie, została włączona do Sądu Pokoju w Iwaniskach. Z właściwości terytorialnej Sądu Pokoju w Iwaniskach, którego siedzibę przeniesiono do Łagowa wyłączono gminy Baćkowice, Iwaniska i Małkowice, włączając je do okręgu Sądu Pokoju w Opatowie⁶⁸.

W 1923 roku kontynuowano prace nad optymalnym dostosowaniem struktur sądowych. 8 stycznia 1923 roku nastąpiła dyslokacja sądu pokoju w powiecie kozienickim okręgu Sądu Okręgowego w Radomiu. Rozporządzeniem Ministra Sprawiedliwości z tego dnia siedzibę Sądu Pokoju w Trzebieniu przeniesiono do Magnuszewa, nadając mu nazwę miejscowości, w której w tym dniu rozpoczął urzędowanie. Gminy będące we właściwości terytorialnej przeniesionego sądu pokoju nie uległy zmianie⁶⁹. Niespełna miesiąc później, 1 lutego 1923 roku, rozporządzeniem Ministra Sprawiedliwości powołano Sąd Pokoju w Wierzbicy, włączając do jego właściwości terytorialnej gminy: Gębarzów, Orońsko, Rogów, Wierzbica i Zalesie. Gminy wchodzące do okręgu Sądu Pokoju w Wierzbicy zostały wyłączone z okręgu Sądu Pokoju w Radomiu⁷⁰. Również 1 lutego odrębnym rozporządzeniem Minister Sprawiedliwości utworzył Sąd Pokoju w Klimontowie. Do jego właściwości terytorialnej włączono gminy: Klimontów i Lipnik, wyłączone z okręgu Sądu Pokoju w Sandomierzu oraz gminę Górki (Jurkowice), wyłączoną z Sądu Pokoju w Staszowie⁷¹.

Z dniem 1 marca 1923 roku w okręgu Sądu Okręgowego w Zamościu zaczęły obowiązywać przekształcenia, wprowadzone Rozporządzeniem Ministra Sprawiedliwości z dnia 5 grudnia 1922 roku dotyczące dyslokacji dwóch sądów pokoju w Biłgoraju i Zamościu. Z właściwości terytorialnej Sądu Pokoju w Szczepieszynie wyłączono gminy: Frampol i Goraj, włączając je do właściwości terytorialnej Sądu Pokoju w Biłgoraju. Wyłączone zostały również gminy Nielisz i Nowa Osada z właściwości terytorialnej I i II okręgu Sądu Pokoju w Zamościu. Gmina Nielisz włączona została do właściwości terytorialnej Sądu

⁶⁷ Dz.Urz. MS 1922, nr 13, s. 230–231.

⁶⁸ Dz.Urz. MS 1922, nr 17, s. 298–299.

⁶⁹ Dz.Urz. MS 1923, nr 2, s. 37.

⁷⁰ Dz.Urz. MS 1923, nr 22, s. 403.

⁷¹ *Ibidem*, s. 403–404.

Pokoju w Szczepieszynie, a gmina Nowa Osada w wyniku przesunięcia włączona została do II okręgu Sądu Pokoju w Zamościu⁷².

W dniu 1 czerwca 1923 roku nastąpiła kolejna zmiana administracyjna dotycząca właściwości terytorialnej Sądu Okręgowego w Kielcach. Na podstawie Rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 13 kwietnia 1923 roku o zmianie właściwości terytorialnej sądów okręgowych w Kielcach i Radomiu włączono do właściwości terytorialnej Sądu Okręgowego w Kielcach gminę Dobromierz dotychczas znajdującą się we właściwości terytorialnej Sądu Okręgowego w Radomiu⁷³.

W dniu 1 czerwca 1923 roku nastąpiły również zmiany w okręgu Sądu Okręgowego w Łucku. Rozporządzeniem Rady Ministrów z dnia 13 kwietnia 1923 roku o zmianie właściwości terytorialnej sądów okręgowych w Łucku i Pińsku wyłączono z właściwości terytorialnej Sądu Okręgowego w Łucku gminę Wysock i włączono ją pod jurysdykcję Sądu Okręgowego w Pińsku⁷⁴. Tego samego dnia rozporządzeniem Ministra Sprawiedliwości wprowadzono szereg zmian związanych z właściwością terytorialną okręgów sądów pokoju. Z okręgu w Wiczówce wyłączono gminę Radczyce, włączając ją pod jurysdykcję Sądu Pokoju w Stolinie. Wyłączono również z właściwości terytorialnej Sądu Pokoju I okręgu Sądu Pokoju w Łunińcu gminy: Dobrosławkę, włączając ją do okręgu w Łohiszynie, i Pohost Zahorodski włączony do II okręgu w Pińsku oraz wyłączono gminę Łachwa z okręgu Sądu Pokoju w Dawidgródku, włączając ją do właściwości terytorialnej w Łachwie. Kolejne przemieszczenia nastąpiły w Stolinie, skąd gminę Berezów przeniesiono do Sądu Pokoju w Terebiezowie, z którego wyłączono gminę Płotnica przyłączając ją do Sądu Okręgowego w Dawidgródku oraz z Sądu Pokoju w Dąbrowicy wyłączono gminę Wysock, która została włączona do właściwości terytorialnej Sądu Pokoju w Terebiezowie. Zniesiono również Sąd Pokoju I okręgu w Łunińcu, a gminę Łunin włączono do właściwości terytorialnej Sądu Pokoju II okręgu w Łunińcu, przekształcając go jednocześnie w jedno okręgowy sąd pokoju⁷⁵.

Zaledwie trzy miesiące po zmianach wprowadzonych w okręgu Sądu Okręgowego w Zamościu wdrożono w życie kolejne. W dniu 1 czerwca 1923 roku rozporządzeniem Ministra Sprawiedliwości z dnia 23 marca 1923 roku z okręgu Sądu Pokoju w Biłgoraju wyłączono gminę Majdan Sopocki, włączając ją do właściwości terytorialnej Sądu Pokoju w Tomaszowie⁷⁶.

Najpóźniej powołaną jednostką szczebla okręgowego w apelacji lubelskiej był okręg Sądu Okręgowego w Równem. Ustanowiony Rozporządzeniem Rady

⁷² Dz.Urz. MS 1922, nr 24, s. 449.

⁷³ Dz.U. 1923, nr 45, poz. 307.

⁷⁴ Dz.U. 1923, nr 45, poz. 308.

⁷⁵ Dz.Urz. MS 1923, nr 10, s. 227–228.

⁷⁶ Dz.Urz. MS 1923, nr 8, s. 187.

Ministrów z dnia 17 maja 1923 roku w przedmiocie utworzenia Sądu Okręgowego w Równem na mocy art. 3 dekretu z dnia 7 lutego 1919 roku oraz § 4 rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 19 stycznia w przedmiocie zmiany niektórych przepisów normujących organizację sądownictwa i postępowanie sądowe cywilne w województwach: nowogrodzkim, poleskim i wołyńskim oraz w powiatach: białowieskim, grodzieńskim i wołkowyskim województwa białostockiego rozpoczął swoją działalność 1 lipca 1923 roku. Właściwością terytorialną obejmował powiaty: dubieński z podległymi sądami powiatowymi w: Beresteczku, I–III okręgi w Dubnie, Mizocz i Ołyce, krzemieniecki z podległymi sądami powiatowymi w: I–III okręgi w Krzemieńcu, Poczajowie, Radziwiłowie i Żukowcach, ostrogski z podległym Sądem Powiatowym w Ostrogu, rówieński z podległymi sądami powiatowymi w: Bereźnie, Klewanu, Łokaczach, Międzyrzeczu, I–II okręgi w Równem, Stepaniu i Zdołbunowie i sarnieński z podległymi sądami powiatowymi w: Bereźnicy, Dąbrowicy, Sarnach i Włodzimiercu, wyłączone z okręgu Sądu Okręgowego w Łucku⁷⁷. Jego utworzenie nie miało wpływu na zasięg terytorialny okręgu Sądu Apelacyjnego w Lublinie. Podział okręgu Sądu Okręgowego w Łucku na dwa samoistne okręgi sądowe narzucone zostało kilkoma czynnikami. Dwoma podstawowymi czynnikami były rozległość obszaru znajdująca się w jurysdykcji sądu oraz gęstość jego zaludnienia. Pozostałe czynniki natury organizacyjnej, od których uzależnione było sprawne funkcjonowanie sądownictwa na obszarze województwa wołyńskiego pozostawały nadal do rozwiązania mimo wprowadzonego podziału. Oba okręgi sądowe rówieński i łucki borykały się z zapewnieniem sądom lokali oraz ich wyposażenia spełniających odpowiednie narzucone przepisami wymogi. Dodatkowo borykano się z brakiem obsady posad sędziowskich oraz personelu sądowego. Wiązało się to z dużą rotacją na stanowiskach sędziowskich, co powodowało duże obciążenia wpływających i toczących się postępowań⁷⁸.

W dniu 1 września 1923 roku nastąpiły kolejne dyslokacje sądów pokoju w okręgu Sądu Okręgowego w Łucku. Na podstawie rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z 28 maja 1923 roku znoszono Sąd Pokoju w Bereźnicy i włączano gminę Bereźnica do właściwości terytorialnej Sądu Pokoju w Dąbrowicy, a także przenoszono części gminy Horodźca z podległości Sądu Pokoju we Włodzimiercu do Sądu Pokoju w Sarnach⁷⁹.

Kolejna obszerniejsza, wprowadzona na mocy Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 7 czerwca 1923 roku, obejmowała zmiany w pięciu podległych sądowni w Łucku powiatach: horochowskim, kamieńkoszyrskim, kowelskim, lubomelskim i włodzimierskim. Na jego podstawie znoszono funkcjonowanie

⁷⁷ Dz.U. 1923, nr 56, poz. 400.

⁷⁸ *Dziesięciolecie sądownictwa na Wołyniu*, Łuck 1929, s. 28–30.

⁷⁹ Dz.Urz. MS 1923, nr 12, s. 262.

sądów pokoju: II, III i IV okręgu w Kowlu, Maciejowie, Olesku oraz II okręgu we Włodzimierzu. Z właściwości terytorialnej Sądu Pokoju w Horochowie wyłączono gminę Świniuchy, włączając ją do Sądu Pokoju w Łokaczach, z którego wyłączono gminy Mikulicze, włączone do I okręgu we Włodzimierzu i Nowy Dwór, włączony do I okręgu w Kowlu. Z właściwości terytorialnej Sądu Pokoju w Porycku wyłączono gminę Chorów, włączając ją do sądu w Łokaczach. Sąd Pokoju I okręgu w Kowlu przemianowano na jedno okręgowy sąd pokoju, do którego włączono gminy: Gródek, Hołoby, Lubitów, Maciejów, Niesuchojeże, Powórsk, Siedliszcze, Stare Koszary, Turzysk i Wielick. Do właściwości terytorialnej Sądu Pokoju w Kamieniu Koszyrskim włączono gminy Borowno i Soszyczno, równocześnie wyłączając z gminę Datyń, następnie włączoną pod jurysdykcję Sądu Pokoju w Ratnie, z którego jednocześnie wyłączono gminy Chociszów i Lelików, włączone do Sądu Pokoju w Kamieniu Koszyrskim. Sąd Pokoju w Lubomlu wzbogacił się o gminy Berezce i Huszczę, jednocześnie uszczuplony o gminę Krymno, włączoną do właściwości terytorialnej Sądu Pokoju w Kowlu. Do przekształconego w jedno okręgowy Sąd Pokoju we Włodzimierzu włączono gminy: Chotiaczów, Korytnica, Olesk i Werba⁸⁰.

Na mocy Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z 23 czerwca 1923 roku dnia 1 września tego roku zniesiono I i III okręg Sądu Pokoju w Łucku oraz Sąd Pokoju w Torczyniu. Okręg II przemianowano na Sąd Pokoju w Łucku, do którego właściwości terytorialnej włączono część miasta Łuck, położoną pomiędzy wioską Gnidawą i ogrodem miejskim oraz gminy: Czaruków, Poddębce, Polonkę i Torczyn⁸¹.

W 1924 roku w okręgu Sądu Apelacyjnego w Lublinie nastąpiła wyłącznie jedna zmian strukturalna w najniższej instancji sądownictwa. W dniu 1 października 1924 roku likwidacji uległy dwa okręgi sądowe w Lubartowie będące w jurysdykcji okręgu Sądu Okręgowego w Lublinie. Ich miejsce na mocy Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z 14 lipca 1924 roku zajął Sąd Pokoju w Lubartowie, do którego właściwości terytorialnej włączono wszystkie miasta i gminy powiatu lubartowskiego⁸².

Rok 1925 przyniósł szereg kolejnych zmian strukturalnych. W dniu 1 lipca 1925 roku trzy lata po wejściu w życie rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 21 grudnia 1921 roku w przedmiocie zmiany właściwości terytorialnej sądów apelacyjnych i sądów okręgowych na terenie byłego Królestwa Polskiego, na podstawie rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 25 marca 1925 roku o zmianie właściwości terytorialnej sądów okręgowych w Sosnowcu i Kielcach nastąpiło wyłączenie terytorium powiatu miechowskiego spod właściwości terytorialnej

⁸⁰ Dz.Urz. MS 1923, nr 12, s. 263–264.

⁸¹ Dz.Urz. MS 1923, nr 13, s. 299.

⁸² Dz.Urz. MS 1924, nr 15, s. 384–385.

Sądu Okręgowego w Sosnowcu i włączenie go do właściwości terytorialnej Sądu Okręgowego w Kielcach, do której należał przed kwietniem 1922 roku⁸³.

Tego samego dnia rozporządzeniem Ministra Sprawiedliwości z dnia 25 maja 1925 roku o dyslokacji sądów pokoju w powiatach: horochowskim i łuckim w okręgu Sądu Okręgowego w Łucku oraz powiatach: dubieńskim, kostopolskim, krzemienieckim, rówieńskim i zdołbunowskim w okręgu Sądu Okręgowego w Równem z właściwości terytorialnej Sądu Pokoju w Kiwercach wyłączono gminę Silno, włączając ją do właściwości terytorialnej Sądu Pokoju w Ołyce. Gminę Poddębce wyłączoną, z właściwości terytorialnej Sądu Pokoju w Łucku, włączono do Sądu Pokoju w Kiwercach⁸⁴.

W dniu 1 lipca 1925 roku w okręgu Sądu Okręgowego w Równem, Minister sprawiedliwości rozporządzeniem z dnia 25 maja 1925 roku dokonał wielu zmian w strukturze i właściwości terytorialnej tego okręgu sądowego. Zlikwidowany Sąd Pokoju w Beresteczku w powiecie dubieńskim włączono do właściwości terytorialnej Sądu Pokoju w Horochowie w okręgu Sądu Okręgowego w Łucku.

Z właściwości terytorialnej Sądu Pokoju w Ołyce wyłączono gminy Jarosławice i Malin włączając je do nowo powołanego okręgu sądowego w Młynowie obejmującego dodatkowo gminy: Boromel, Kniahinin i Młynów. Powołany okręg sądu pokoju w Kostopolu obejmował miasto i gminę Kostopol oraz gminę Derażne. Z właściwości terytorialnej Sądu Pokoju w Kiwercach w okręgu Sądu Okręgowego w Łucku wyłączono gminę Silno, włączając ją do Sądu Pokoju w Ołyce w powiecie dubieńskim okręgu Sądu Okręgowego w Równem. Zlikwidowany okręg sądowy w Klewani włączono do właściwości terytorialnej Sądu Pokoju w Równem, który oprócz niego tworzyły gminy: Buhryn, Działkowicze, Kustyń, Tuczyn oraz powiat i gmina w Równem skupione w przekształconym z trzech okręgów w jeden Sądzie Pokoju w Równem. Trzy okręgi sądowe zastąpiono jednym również w Dubnie, do którego właściwości terytorialnej po wprowadzonych zmianach należały gminy: Sudobicze, Markowicze i Werbę oraz miasto i gmina Dubno oraz Krzemieńcu, który tworzyły gminy: Bereźce, Białokrynice, Borki, Dederkały, Szumsk oraz miasto i gmina Krzemieniec. Pozostałych dziewięć okręgów przy sądach pokoju pozostawiono z siedzibami w ich wcześniejszej lokalizacji dokonując niewielkie zmiany obejmujące zmiany właściwości terytorialne gmin im podległych. Strukturę tę tworzyły Sąd Pokoju w Mizocz, obejmujący gminy: Mizicz i Buderaż, Sąd Pokoju w Poczajowie obejmujący gminy: Oleksin, Poczajów, Wiśniowiec i Zarudzie, Sąd Pokoju w Radziwiłowie z gminami: Krupiec, Radziwiłów i Tesłuhów, Sąd Pokoju w Żukowcach obejmujący gminy: Białozórka, Borsuki, Łanowce, Wierzbowiec i Wyszogródek, Sąd Pokoju w Ostrogu z podległymi gminami: Chorów Nowomaliny, Sijańce oraz miasto i gminę Ostróg,

⁸³ Dz.U. 1925, nr 38, poz. 256.

⁸⁴ Dz.U. 1925, nr 55, poz. 399.

Sąd Pokoju w Breźnem z gminami: Zbereżno i Ludwipol, Sąd Pokoju w Międzyrzeczu obejmujący gminy: Huszcza, Korzec, Majków i Międzyrzecz, Sąd Pokoju w Stepani z gminami: Stydyń oraz miastem i gminą Stepań oraz Sąd Pokoju w Zdołbunowie obejmujący gminy: Zdołbica oraz miasto i gminę Zdołbunów⁸⁵.

Kilka dni później, bo już 8 lipca, rozporządzeniem Rady Ministrów o zmianie właściwości terytorialnej sądów okręgowych w Łucku i Równem Sąd Pokoju w Ołyce, w którego skład wchodziły gminy: Ołyka i Silno, przeniesiono z właściwości terytorialnej Sądu Okręgowego w Równem do Sądu Okręgowego w Łucku⁸⁶.

W dniu 1 sierpnia 1925 roku wprowadzono kolejną niewielką zmianę w lokalizacji siedziby Sądu Pokoju w okręgu Sądu Okręgowego w Zamościu. Rozporządzeniem Ministra Sprawiedliwości z 19 czerwca 1925 roku przeniesiono siedzibę Sądu Pokoju w Łaszczowie do Tyszowiec, nadając mu nazwę nowej lokalizacji⁸⁷.

Rozporządzeniem Ministra Sprawiedliwości z dnia 15 sierpnia 1925 roku o dyslokacji sądów pokoju w powiecie krasnostawskim w okręgu sądu okręgowego w Lublinie dokonano ostatniej modyfikacji w tym roku. Zniesiono Sąd Pokoju w Gorzkowie, a gminy: Fajslawice, Gorzków, Łopiennik i Rybczewice włączono do właściwości terytorialnej Sądu Pokoju w Krasnymstawie, zaś gminę Rudnik do właściwości terytorialnej Sądu Pokoju w Turobinie⁸⁸. Rozporządzenie to weszło w życie 1 listopada 1925 roku.

W 1926 roku wdrożono dwie korekty dotyczące siedzib sądów pokoju oraz jedną związaną z właściwością terytorialną. Na podstawie rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 28 grudnia 1925 roku nastąpiła dyslokacja Sądu Pokoju z Promnika do Piekoszowa w okręgu Sądu Okręgowego w Kielcach. Przesunięcie to doszło do skutku z dniem 1 lutego 1926 roku⁸⁹.

W dniu 20 kwietnia 1926 r. na mocy rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 20 kwietnia 1926 roku o dyslokacji sądów pokoju w powiecie janowskim w okręgu sądu okręgowego w Lublinie włączono do właściwości terytorialnej Sądu Pokoju w Janowie, utworzoną Rozporządzeniem Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 6 lutego 1926 roku, gminę wiejską Batorz⁹⁰.

Ostatnia zmiana w 1926 roku nastąpiła 1 grudnia. Minister Sprawiedliwości Rozporządzeniem z dnia 12 października 1926 roku przeniósł siedzibę Sądu Pokoju z Żukowiec do Wyszogródką nadając mu nazwę według nowej lokalizacji nie zmieniając właściwości terytorialnej gmin podległych⁹¹.

⁸⁵ Dz.U. 1925, nr 55, poz. 399; Dz.Urz. MS 1925, nr 12, s. 238–239.

⁸⁶ Dz.U., nr 74, poz. 515.

⁸⁷ Dz.Urz. MS 1925, nr 13, s. 250–251; Dz.U. 1925, nr 68, poz. 485.

⁸⁸ Dz.U. 1925, nr 86, poz. 602; Dz.Urz. MS 1925, nr 18, s. 323.

⁸⁹ Dz.U. 1926, nr 3, poz. 22.

⁹⁰ Dz.U. 1926 nr 40, poz. 254.

⁹¹ Dz.U. 1926, nr 106, poz. 616.

Rok 1927 przyniósł niewielkie zmiany w okręgu kieleckim, radomskim i łuckim. Już na początku roku nastąpiły zmiany organizacyjne okręgu Sądu Okręgowego w Kielcach. Na podstawie rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 12 stycznia 1927 roku w sprawie dyslokacji sądów pokoju w mieście Kielcach zniesiono sądy pokoju I i II okręgu w Kielcach. W miejsce zlikwidowanych okręgów utworzono z dniem wejścia w życie rozporządzenia 1 marca 1927 roku Sąd Pokoju w Kielcach obejmujący swym zasięgiem miasto Kielce oraz jego przedmieścia⁹².

W dniu 1 czerwca 1927 roku⁹³ weszła w życie zmiana wprowadzona rozporządzeniem Ministra Sprawiedliwości z dnia 25 kwietnia 1927 roku dotycząca przeniesienia właściwości terytorialnej gminy Sworzyce w okręgu Sądu Okręgowego w Radomiu. Gminę przeniesiono z właściwości terytorialnej Sądu Pokoju w Żarnowie do II okręgu Sądu Pokoju w Końskich.

Niewielka zmiana nastąpiła również 1 października 1927 roku. Wtedy to weszło w życie rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 29 sierpnia 1927 roku o zmianie właściwości terytorialnej sądów okręgowych w Łucku i Pińsku. Sąd Pokoju w Derewku, w którego skład wchodziły gminy Lubieszów i Uhrynicze przeniesiono z właściwości terytorialnej Sądu Okręgowego w Pińsku do Sądu Okręgowego w Łucku⁹⁴.

W roku ogłoszenia rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 6 lutego 1928 roku – Prawo o ustroju sądów powszechnych wprowadzono szereg zmian, które objęły niemal wszystkie okręgi sądowe podlegające Sądowi Apelacyjnemu w Lublinie.

Już 1 stycznia 1928 roku rozporządzeniem Ministra Sprawiedliwości z dnia 25 listopada 1927 roku w okręgu Sądu Okręgowego w Kielcach, gminę Radków wyłączono z okręgu Sądu Pokoju II okręgu we Włoszczowie włączając ją do okręgu Sądu Pokoju I okręgu we Włoszczowie⁹⁵.

Na podstawie rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 18 grudnia 1927 roku o dyslokacji sądów pokoju w powiecie jędrzejowskim w okręgu sądu okręgowego w Kielcach zlikwidowano sądy pokoju I i II okręgu w Jędrzejowie tworząc w jego miejsce Sąd Pokoju I Okręgu w Jędrzejowie obejmujący miasto Jędrzejów oraz gminy: Mierzwin, Mstyczów, Nagłowice, Nawarzyce, Sędziszów, Sobków i Wodzisław oraz gminę Radków włączono do okręgu sądu pokoju III okręgu w Jędrzejowie nadając mu nazwę Sąd Pokoju II Okręgu w Jędrzejowie⁹⁶. Rozporządzenie weszło w życie 1 lutego 1928 roku.

⁹² Dz.U. 1927, nr 5, poz. 30.

⁹³ Dz.Urz. MS 1927, nr 42, poz. 377.

⁹⁴ Dz.U. 1927, nr 81, poz. 704.

⁹⁵ Dz.U. 1927, nr 112, poz. 952.

⁹⁶ Dz.U. 1928, nr 2, poz. 14.

Kolejną zmianą było wyłączenie gminy Pawłów z okręgu Sądu Pokoju w Stopnicy i włączenie go do Okręgu Sądu Pokoju w Busku, co nastąpiło na podstawie rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 30 grudnia 1927 roku o dyslokacji sądów pokoju w powiecie stopnickim w okręgu Sądu Okręgowego w Kielcach. Przekształcenie zaczęło obowiązywać z dniem 1 marca 1928 r. na podstawie rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 30 grudnia 1927 roku⁹⁷.

W dniu 1 kwietnia 1928 roku nastąpiła likwidacja Sądu Pokoju w Porycku. Kasacji dokonano na mocy Rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 31 stycznia 1928 roku o dyslokacji sądów pokoju w powiecie włodzimierskim w okręgu sądu okręgowego w Łucku. Gminy Grzybowica i Poryck, podlegające temu sądowi, włączono do właściwości terytorialnej Sądu Pokoju we Włodzimierzu⁹⁸.

Na podstawie Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 3 kwietnia 1928 roku o dyslokacji sądów pokoju w powiecie pińczowskim w okręgu sądu okręgowego w Kielcach zniesiono sądy pokoju I i II okręgu w Kazimierzy Wielkiej oraz wyłączono z Okręgu Sądu Pokoju w Pińczowie miasto Działoszyce i gminę Drożejowice, powołując jednocześnie Sąd Pokoju w Kazimierzy Wielkiej obejmujący miasta Działoszyce i Skalmierz oraz gminy: Bejsce, Boszczynek, Czarkowy, Czarnocin, Dobiesławice, Drożejowice, Filipowice, Kazimierz Wielką, Kościelec, Nagorzany, Opatowiec i Topole⁹⁹. Modyfikacji tej dokonano 1 maja 1928 roku.

Kolejna dyslokacja w okręgu Sądu Okręgowego w Radomiu nastąpiła 1 czerwca 1928 r. Minister Sprawiedliwości rozporządzeniem z 3 kwietnia 1928 roku zniósł funkcjonowanie Sądu Pokoju w Wierzbicy, a gminy: Gębarzów, Kowala, Orońsko, Rogów, Wierzbica i Zalesice podlegające pod ten sąd włączył do właściwości terytorialnej okręgu Sądu Pokoju w Radomiu¹⁰⁰.

W dniu 1 lipca 1928 roku rozporządzeniem Ministra Sprawiedliwości zniesiono funkcjonowanie kolejnego sądu pokoju. Likwidacja ta nastąpiła w Derewku w okręgu Sądu Okręgowego w Łucku, a gminy Lubieszów i Uhrynicze włączono do właściwości terytorialnej Sądu Pokoju w Kamieniu Koszyrskim¹⁰¹.

Na mocy rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 5 czerwca 1928 roku¹⁰² likwidacji uległ Sąd Pokoju w Grabowcu w okręgu Sądu Okręgowego w Zamościu. Zmiany te nastąpiły 1 sierpnia 1928 roku, a podlegające mu gminy: Grabowiec, Miączyn, Małodiatycze i Jarosławiec trafiły do okręgu Sądu Pokoju w Hrubieszowie¹⁰³.

⁹⁷ Dz.U. 1928, nr 4, poz. 31.

⁹⁸ Dz.U. 1928, nr 21, poz. 185.

⁹⁹ Dz.U. 1928, nr 46, poz. 455.

¹⁰⁰ Dz.U. 1928, nr 46, poz. 456.

¹⁰¹ Dz.U. 1928, nr 58, poz. 549.

¹⁰² Dz.U. 1928, nr 63, poz. 579.

¹⁰³ Dz.U. 1928, nr 63, poz. 580.

Z dniem 15 września 1928 roku w okręgu Sądu Okręgowego w Zamościu zniesiono oba okręgi Sądu Pokoju w tym mieście i utworzeniu w ich miejsce Sądu Pokoju w Zamościu obejmującego: miasto Zamość oraz gminy: Łabunie, Mokre, Nowa Osada, Skierbieszów, Stary Zamość i Wysokie w mocy rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 31 sierpnia 1928 roku¹⁰⁴. Wprowadzone w 1928 roku dyslokacje sądów pokoju okręgu Sądu Okręgowego w Zamościu były ostatnimi zmianami przed wprowadzeniem w życie z dniem 1 stycznia 1929 roku wspomnianego już Prawa o ustroju sądów powszechnych.

Następna zmiana wprowadzona Rozporządzeniem Ministra Sprawiedliwości z dnia 31 sierpnia 1928 roku odnosiła się do okręgu Sądu Okręgowego w Radomiu. Wprowadzona z dniem 1 października tego roku dotyczyła zniesienia dwóch okręgów I i II sądów pokoju w Końskich i utworzenie w ich miejsce jednego Sądu Pokoju w Końskich obejmującego swym okręgiem miasto Końskie oraz gminy: Duraczów, Gowarczów, Grodzisko, Końskie, Niedzierza, Radoszyce, Ruda Maleniecka i Sworzyce¹⁰⁵.

Ostatnie zmiany wprowadzone 31 grudnia 1928 roku obejmowały okręg kielecki, lubelski i radomski. Transformacja w okręgu Sądu Okręgowego w Kielcach obejmowała zniesienie Sądu Pokoju w Piekoszowie, włączenie gmin: Łopuszno, Piekoszów i Snochowice do Okręgu Sądu Pokoju w Niewachlowie, a gminy Zajączków do Okręgu Sądu Pokoju w Chęcinach, co nastąpiło na podstawie Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 9 listopada 1928 roku o dyslokacji sądów pokoju w powiecie kieleckim w okręgu Sądu Okręgowego w Kielcach¹⁰⁶. Tego samego dnia na podstawie Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 29 listopada 1928 roku o dyslokacji sądów pokoju w powiecie miechowskim tego samego okręgu sądowego, o dyslokacji sądów pokoju w powiecie włoszczowskim oraz o dyslokacji sądów pokoju w powiecie jędrzejowskim zniesiono sądy pokoju I i II okręgu w Miechowie, Włoszczowie oraz Jędrzejowie. Równocześnie tworząc Sąd Pokoju w Miechowie obejmujący swym zasięgiem miasto Miechów oraz gminy: Kozłów, Książ Wielki, Miechów-Jaksice, Nieszków, Raclawice, Rzeżuśnia, Tuczyca i Wielko-Zagórze. W miejsce dwóch okręgów we Włoszczowie powołano Sąd Pokoju we Włoszczowie obejmujący swym zasięgiem miasto Włoszczowę oraz gminy: Chrząstów, Dobromierz, Kluczewsko, Krasocin, Kurzelów, Oleszno, Radków, Secemin i Włoszczowę. Natomiast nowo powstały Sąd Pokoju w Jędrzejowie objął swym zasięgiem wszystkie miasta i gminy powiatu jędrzejowskiego¹⁰⁷.

¹⁰⁴ Dz.U. 1928, nr 82, poz. 727.

¹⁰⁵ Dz.U. 1928, nr 83, poz. 734.

¹⁰⁶ Dz.U. 1928, nr 96, poz. 855.

¹⁰⁷ Dz.U. 1928, nr 99, poz. 889, 890, 893.

W dniu 31 grudnia 1928 roku rozporządzeniem Ministra Sprawiedliwości z dnia 12 grudnia 1928 roku o dyslokacji sądów pokoju w powiecie lubelskim w okręgu sądu okręgowego w Lublinie nastąpiła likwidacja trzech okręgów sądów pokoju: miasta Lublina oraz na Rurach i Tatarach. W ich miejsce utworzono Sąd Pokoju w Lublinie, obejmujący miasto Lublin oraz gminy: Brzeziny, Jastków, Jaszczów, Konopnicę, Mełgiew, Piaski, Wólkę i Zemborzyce¹⁰⁸.

W okręgu Sądu Okręgowego w Radomiu na ten dzień przewidziano dwa przeistoczenia. Rozporządzeniami z dnia 9 listopada 1928 roku i 16 listopada 1928 roku wchodzącymi w życie ostatniego dnia tego roku były dyslokacje sądów pokoju w Drzewicy i Siennie. Minister Sprawiedliwości zniósł Sąd Pokoju w Drzewicy włączając gminy tego okręgu: Drzewica, Goździków, Klwów, Ossa, Przysucha, Rusinów, Skrzyńsko i Studzianna do właściwości terytorialnej okręgu Sądu Pokoju w Opocznie¹⁰⁹. Likwidacji uległ również Sąd Pokoju w Siennie, a gminy: Łaziska, Pętkowice, Rzecznów, Sienno i Wierzchowiska z jego właściwości terytorialnej zostały włączone do okręgu Sądu Pokoju w Iłży¹¹⁰.

W dniu 1 stycznia 1929 roku weszła w życie wprowadzona rozporządzeniem Prezydenta Rzeczypospolitej z mocą ustawy w 1929 roku reforma sądownictwa powszechnego, wdrażająca jednolite struktury sądów na obszarze II Rzeczypospolitej, równocześnie normując ministerialnymi rozporządzeniami kwestie prac wydziałów. Istotną zmianą strukturalną powodowaną przepisami reformy sądowej było zastąpienie sądów pokoju sądami grodzkimi orzekającymi jednoosobowo, czasowo w przeciągu 1930 roku¹¹¹ funkcjonującymi pod nazwą sądów powiatowych¹¹². Regulacje prawne wyegzekwowały redukcję sądów grodzkich funkcjonujących w swoim bezpośrednim sąsiedztwie na rzecz utworzenia większych obwodów sądowych. Na przekształcenia te miały również wspomniane wcześniej czynniki to jest obsada stanowisk, obciążenie sądu rozpatrywanymi sprawami oraz dostępność do instytucji. Wprowadzone przepisy nie wpłynęły na obszar terytorialny okręgu Sądu Apelacyjnego w Lublinie.

Wśród funkcjonujących ośmiu okręgów apelacyjnych z siedzibami w Katowicach, Krakowie, Lwowie, Lublinie, Poznaniu, Toruniu, Warszawie i Wilnie względem objętości powierzchni apelacja lubelska ustępowała jedynie okręgowi warszawskiemu i wileńskiemu¹¹³. Porównując ilość okręgów sądów okręgowych, których w okręgu Sądu Apelacyjnego w Lublinie funkcjonowało sześć, apelacja plasowała się *ex aequo* z okręgiem apelacyjnym krakowskim na trzecim miejscu ustępując miejsca okręgowi apelacyjnemu we Lwowie i Warszawie. W rankingu

¹⁰⁸ Dz.U. 1928, nr 102, poz. 911.

¹⁰⁹ Dz.U. 1928, nr 96, poz. 856.

¹¹⁰ Dz.U. 1928, poz. 859.

¹¹¹ Dz.U. MS 1930, nr 5, poz. 43, s. 39.

¹¹² Dz.U. MS 1930, nr 80, poz. 626, s. 80.

¹¹³ A. Bereza, *Historia Sądu Apelacyjnego w Lublinie...*, s. 52.

ilości funkcjonujących i tymczasowo zawieszonych sądów pokoju Apelacja Lubelska, w której orzekano w stu jedenastu sądach pokoju zajmowała również trzecią pozycję.

Pierwszą, po wprowadzeniu nowych przepisów zmianą dotyczącą właściwości terytorialnej okręgu Sądu Okręgowego w Lublinie było powołanie Sądu Pracy w Lublinie. Mocą Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości oraz Ministra Pracy i Opieki Społecznej w porozumieniu z Ministrami: Spraw Wewnętrznych, Skarbu, Rolnictwa oraz Przemysłu i Handlu z dnia 12 marca 1929 roku o stanowieniu Sądu Pracy w Lublinie¹¹⁴. Rozpoczęcie urzędowania tej jednostki zaplanowano na 15 maja 1929 roku. Miała obejmować swym zasięgiem okręgi sądów grodzkich w Lublinie i Bełżycach. Rozporządzenie określało liczbę ławników i ich zastępców dla sądu pracy oraz dla sądu okręgowego.

W dniu 16 lipca 1929 roku Minister Sprawiedliwości skierował pismo ogólne do prezesów sądów apelacyjnych wskazując niedoskonałości dotychczas obowiązujących struktur. Równocześnie zachęcał do aktywności na polu proponowanych rozwiązań strukturalnych. Dużą aktywność w tym kierunku wykazywał prezes Sądu Apelacyjnego w Krakowie Franciszek Parylewicz. Lata 1930–1933 nie wskazywały na duże zainteresowanie prezesa Sądu Apelacyjnego w Lublinie oraz Komisji dla usprawnienia administracji publicznej propozycją Ministra Sprawiedliwości w kierunku wprowadzania kolejnych zmian strukturalnych w Apelacji Lubelskiej. W okresie tym wprowadzono pięć zmian obejmujących okręgi: kielecki, lubelski, łucki, radomski oraz rówieński.

Mało istotną zmianą wprowadzoną w okręgu Sądu Okręgowego w Kielcach dotycząca Sądu Powiatowego w Miechowie było włączenie gminy wiejskiej Chodów powiatu miechowskim do jego jurysdykcji. Modyfikację tą wprowadzono w życie z dniem ogłoszenia Ministra Sprawiedliwości 14 listopada 1930 roku.

W dniu 14 listopada 1930 roku wprowadzono ostatnią zmianę strukturalną w okresie funkcjonowania okręgu Sądu Okręgowego w Łucku do 1939 roku rozporządzeniem Ministra Sprawiedliwości z tego samego dnia o zmianie okręgów sądów powiatowych w Kiwercach i Łucku włączono do właściwości terytorialnej Sądu Powiatowego w Kiwercach powstałą na mocy rozporządzenia Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 5 marca 1930 roku¹¹⁵ gminę wiejską Kiwerce. Rozporządzenie to tworzyło równocześnie gminę wiejską Kniahininek, która tym samym Rozporządzeniem Ministra Sprawiedliwości została włączona do właściwości terytorialnej Sądu Powiatowego w Łucku¹¹⁶.

Ustawa z dnia 14 października 1931 roku poszerzała właściwość terytorialną okręgu Sądu Okręgowego w Lublinie. Wprowadzone w życie tego samego

¹¹⁴ Dz.U. 1929, nr 23, poz. 241.

¹¹⁵ Dz.U. 1930, nr 21, poz. 181.

¹¹⁶ Dz.U. 1930, nr 81, poz. 639.

dnia przepisy znosiły Sąd Okręgowy w Białej Podlaskiej oraz wносиły zmiany w okręgach sądowych w Lublinie i Siedlcach. Trzy powiaty będące w jurysdykcji zlikwidowanego Sądu Okręgowego w Białej Podlaskiej włączono do właściwości terytorialnej Sądu Okręgowego w Siedlcach. Powiat włodawski ze skasowanego sądu włączono do właściwości terytorialnej okręgu Sądu Okręgowego w Lublinie, co powiększyło jego zasięg terytorialny¹¹⁷.

W okręgu Sądu Okręgowego w Radomiu nastąpiła 1 grudnia 1931 roku rozporządzeniem Ministra Sprawiedliwości z 15 października tego roku. Na mocy wprowadzonych przepisów nastąpiła likwidacja Sądu Grodzkiego w Klimontowie. Podległe gminy w Klimontowie i Pilniku zostały włączone do właściwości terytorialnej Sądu Grodzkiego w Sandomierzu, natomiast gminę Jurkowice włączono do jurysdykcji okręgu Sądu Grodzkiego w Staszowie¹¹⁸.

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości mające bezpośredni wpływ na strukturę okręgu Sądu Okręgowego w Równem z dnia 11 października 1933 roku ustalało nową właściwość terytorialną dla trzech okręgów sądów grodzkich w Krzemieńcu, Wiśniowu i Wyszogródki w powiecie krzemienieckim. W skład okręgu Sądu Okręgowego w Krzemieńcu wchodziły gminy: Krzemieniec, Bereźce, Dederkały, Katerburg, Szumsk i Uhorsk. Gminy: Kołodno, Poczajów, Stary Oleksiniec i Wiśniowiec znalazły się we właściwości terytorialnej okręgu Sądu Grodzkiego w Wiśniowcu. Do jurysdykcji okręgu Sądu Grodzkiego w Wyszogródki należały gminy: Białozórka, Łanowce i Wyszogródek¹¹⁹. Wprowadzone rozwiązania zaczęły obowiązywać 1 listopada 1933 roku.

Ostatnie istotne zmiany mające wpływ na ostateczny kształt okręgu Sądu Apelacyjnego w Lublinie funkcjonującego w latach 1917–1939 miały przepisy wprowadzone w 1934 roku. W okręgu Sądu okręgowego w Radomiu 1 lipca wprowadzono korektę sądów grodzkich orzekających w powiecie koneckim. Na podstawie Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 20 kwietnia 1934 roku wyłączono gminę Borkowice z okręgu Sądu Grodzkiego w Skarżysku-Kamiennej włączając ją do właściwości terytorialnej Sądu Grodzkiego w Końskich¹²⁰.

W dniu 1 września 1934 roku podobnych zmiany strukturalne zaszły w przynależności okręgów sądów grodzkich w Krzemieńcu i Wiśniowcu znajdujących się w jurysdykcji Sądu Okręgowego w Równem. Na moc Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 15 lipca 1934 roku gminę Poczajów wyłączono z okręgu Sądu Grodzkiego w Wiśniowcu, włączając ją do właściwości terytorialnej okręgu Sądu Grodzkiego w Krzemieńcu¹²¹.

¹¹⁷ Dz.U. 1931, nr 103, poz. 787.

¹¹⁸ Dz.U. 1931, nr 96, poz. 738.

¹¹⁹ Dz.U. 1933, nr 81, poz. 585.

¹²⁰ Dz.U. 1934, nr 40, poz. 352.

¹²¹ Dz.U. 1934, nr 64, poz. 574.

Wspomniana wyżej aktywność prezesa Sądu Apelacyjnego w Krakowie Franciszka Parylewicza dotyczyły głównie włączenia okręgu Sądu Okręgowego w Kielcach podlegającego apelacji lubelskiej pod zwierzchnictwo apelacji krakowskiej. Debata w tym zakresie powróciła na forum w 1933 roku. Wówczas wznowiono rozmowy w temacie nowego podziału administracyjnego, na który wpływ miała mieć redukcja wydatków w administracji publicznej. Omawiane zagadnienia podyktowane były pogłębiającym się kryzysem gospodarczym. Wynikiem obrad i nacisków prezesa Franciszka Parylewicza okazało się rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 24 września 1934 roku¹²², w sprawie zmiany granic okręgów sądów apelacyjnych w Krakowie, Lublinie i Lwowie, zniesienia Sądu Okręgowego w Sanoku i zmiany granic sądów okręgowych w Jaśle, Krakowie, Nowym Sączu, Przemyśle, Rzeszowie, Tarnowie i Wadowicach¹²³. Przepisy miały wejść w życie 1 października 1934 roku zmieniając granice sądów apelacyjnych w Krakowie, Lublinie i we Lwowie. Okręg Sądu Okręgowego w Kielcach wraz ze znajdującymi się tam sądami grodzkimi w Jędrzejowie, Bodzentynie, Chęcinach, Daleszycach, Kielcach, Niewachlowie, Miechowie, Proszowicach, Słomnikach, Kazimierzy Wielkiej, Pińczowie, Busku, Chmielniku, Stopnicy, Szydłowie, Szczekocinach i we Włoszczowej znalazł się w jurysdykcji do apelacji krakowskiej. Sprawy z okręgu Sądu Okręgowego w Kielcach, które wpłynęły do Sądu Apelacyjnego w Lublinie przed 1 października 1934 roku, czyli przed wejściem w życie wyżej wymienionego rozporządzenia miały się w nim toczyć do ich prawomocnego ukończenia¹²⁴. Przytoczona przebudowa była zarazem ostatnią istotną zmianą strukturalną okręgu Sądu Apelacyjnego w Lublinie wprowadzoną w okresie dwudziestolecia międzywojennego.

Od dnia utworzenia sądownictwa Polskiego zmagano się z szeregiem zagadnień wymagających pilnych rozwiązań. Jednym z problemów była jednolita organizacja sądownictwa. Pierwsze kroki w realizacji tego założenia skierowano w stronę najniższego szczebla sądownictwa, którymi były sądy pokoju, których rozmieszczenie pokrywało się z regulacjami wprowadzonymi przez zaborców i okupantów. Ministerstwo Sprawiedliwości we współpracy z Komisją Kodyfikacyjną, a w późniejszym okresie również z Komisją dla usprawnienia administracji publicznej zwróciło się do prezesów sądów apelacyjnych o przygotowanie projektów odnośnie do dyslokacji i likwidacji sądów pokoju. Koncepcja zmian miała się opierać na obsadzie stanowisk w poszczególnych jednostkach i obciążeniu sądów. Zalecenia wskazywały, że siedzibą sądów powinno być miasto powiatowe z dogodnym skomunikowaniem oraz odpowiednią lokalizacją i wyposażeniem siedziby sądu. W przypadku braku możliwości zapewnienia wskazanych

¹²² L. Krzyżanowski, *Sędziowie w II Rzeczypospolitej...*, s. 118–121.

¹²³ Dz.U. 1934, nr 86, poz. 789.

¹²⁴ *Ibidem*.

wymagań dopuszczano zlokalizowanie siedziby sądu w innym ośrodku tego powiatu spełniającym warunki.

Największa dynamika zmian przypadała na pierwsze dziesięciolecie funkcjonowania omawianego okręgu sądu apelacyjnego kiedy to z pewnymi opóźnieniami powodowanymi działaniami zbrojnymi w latach 1919–1920 zajęto się tworzeniem struktur sądowych. Stosując się do powyższych wytycznych odnośnie do lokalizacji, wyposażenia i obsady stanowisk w dużych obszarach miejskich, łączono kilka mniejszych okręgów sądowych w jeden większy. Proceder ten stosowano również w obszarach wiejskich powiększając ośrodki powiatowe obsługę których zapewniała wykwalifikowana kadra kosztem małych sądów rozlokowanych w mniejszych miejscowościach w których orzekali sędziowie nieposiadający wykształcenia prawniczego. Analiza akt osobowych sędziów orzekających w okręgu Sądu Apelacyjnego w Lublinie wskazuje że duży wpływ na kasację niektórych ośrodków miała właśnie obsada stanowisk, a ściślej mówiąc jej brak, który był powodowany odchodzeniem w stan spoczynku sędziów w podeszłym wieku oraz brakiem chętnych do obsadzenia wakujących stanowisk. Dodatkowym problem z jakim borykano się w tym okresie było zapewnienie odpowiedniej lokalizacji dla tworzonej placówki oraz odpowiednie jej wyposażenie. Wynikało to z po zaborczych i powojennych pozostałości i aby uniknąć poniesienia bardzo wysokich kosztów rezygnowano z tworzenia nowych jednostek pozostawiając je w najbliższej spełniającej wymogi lokalizacji. W takich wypadkach stosowano odpowiednie nazewnictwo sądu podając w niej w pierwszej kolejności miejscowość w której sąd powinien mieć lokalizację a w drugiej nazwę miejscowości w której znajduje się aktualna siedziba. W drugim dziesięcioleciu zmiany strukturalne na najniższym szczeblu sądownictwa podyktowane były głównie chęcią osiągnięcia stanu struktur sądowych porównywalnych do podstawowego podziału administracyjnego.

Zmiany strukturalne na poziomie jurysdykcji okręgów sądów okręgowych w pierwszym dziesięcioleciu międzywojennego sądownictwa powodowane było obowiązującymi po zaborczych różnicami w orzecznictwie, obciążeniem pracy sądów apelacyjnych oraz możliwościami komunikacyjnymi. Województwo wołyńskie ze względu na duży obszar przy dość małym zaludnieniu podzielono na dwa okręgi sądowe co miało usprawnić pracę na tym szczeblu sądownictwa. Pozwoliło to również na wygodniejszy dla ludności dostęp do sądów tego szczebla. W drugim dziesięcioleciu po unifikacji prawa z dniem 1 stycznia 1929 roku na obszarze okręgu Sądu Apelacyjnego w Lublinie nastąpiła wyłącznie jedna zmiana obejmująca zmianę jurysdykcji okręgu sądu okręgowego. Forsowana od wielu lat zmiana podległości okręgu kieleckiego doczekała się finalizacji. W tym konkretnym wypadku głównym argumentem do zmian była całkowita przebudowa okręgu Sądu Apelacyjnego w Krakowie która miała wpłynąć na redukcję wydatków w administracji publicznej.

Na obszarach Apelacji Lubelskiej przez cały okres dwudziestolecia międzywojennego w różnych jej okresach funkcjonowało od czterech do sześciu okręgów sądów okręgowych. Jak już wspomniano wcześniej modyfikację struktur okręgu Sądu Apelacyjnego w Lublinie rozpoczęto 15 maja 1918 roku i kontynuowano je z wieloma często kilkuletnimi przerwami do 1 października 1934 roku, kiedy weszła w życie ostatnia zmiana strukturalna. Mimo intensywnych prac na wielu płaszczyznach i wdrożeniu przytoczonych powyżej przekształceń i likwidacji placówek Apelacja Lubelska pozostawała dezintegralna na poziomie wojewódzkim. Po wyłączeniu okręgu Sądu Okręgowego w Kielcach z jurysdykcji Sądu Apelacyjnego w Lublinie jedynym, niepodzielnym województwem pozostającym w jej zasięgu terytorialnym było województwo wołyńskie. Pozostałe województwa: kielecki, lubelskie i poleskie reprezentowane były przez zróżnicowaną liczbę powiatów. Apelacja Lubelska obejmowała 14 z 20 powiatów województwa kieleckiego, 12 z 19 powiatów z województwa lubelskiego i 1 z 10 powiatów województwa poleskiego. Ostatni, ukształtowany w 1934 roku, obszar okręgu Sądu Apelacyjnego w Lublinie nie uległ dalszym przeobrażeniom do czasu wprowadzenia w życie rozporządzeń: o odbudowie wymiaru sprawiedliwości w Generalnym Gubernatorstwie z dnia 26 października 1939 roku oraz o sądownictwie polskim w Generalnym Gubernatorstwie z dnia 19 lutego 1940 roku¹²⁵.

BIBLIOGRAFIA

Źródła archiwalne

Archiwum Główne Akt Dawnych, Warszawska Izba Sądowa, sygn. 9–27.

Źródła drukowane

Biuletyn Towarzystwa Prawniczego w Lublinie 1916, nr 1.

Dziennik Praw Państwa Polskiego 1918–1919.

Dziennik Rozporządzeń C. i K. Jeneralnego Gubernatorstwa Wojskowego dla austriacko-węgierskiego obszaru okupowanego w Polsce 1916.

Dziennik Rozporządzeń C. i K. Zarządu Wojskowego w Polsce 1916.

Dziennik Urzędowy Departamentu Sprawiedliwości Tymczasowej Rady Stanu Królestwa Polskiego 1917.

Dziennik Urzędowy Generalnego Komisarza Cywilnego 1919.

Dziennik Urzędowy Królewsko-Polskiego Ministerstwa Sprawiedliwości 1918.

Dziennik Urzędowy Ministerstwa Sprawiedliwości 1918–1939.

Dziennik Urzędowy Zarządu Cywilnego Ziem Wschodnich 1919.

Dziennik Urzędowy Zarządu Terenów Przyfrontowych i Etapowych 1920.

Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej 1919–1939.

Monitor Polski 1918, nr 26; 1937, nr 277; 1934, nr 187; 1938, nr 264; 1946, nr 58; 1955, nr 115, poz. 1480.

Rocznik Towarzystwa Prawniczego w Lublinie na rok 1928, Lublin 1929.

Sąd Okręgowy w Białej Podlaskiej 1919–1931. Zarys historii powstania, działalności i zwinęcia Sądu Okręgowego w Białej Podlaskiej, Warszawa 1934.

¹²⁵ Zob. A. Wrzyszczyk, *Organizacja niemieckiego resortu sprawiedliwości w Generalnym Gubernatorstwie w latach 1939–1945*, „Annales UMCS. Sectio G” 2013, t. 60, s. 123, 128.

- Sądownictwo cywilne w okupacji austriacko-węgierskiej 1915–1917*, Lublin 1918.
- Sądy Korony Polskiej*, Warszawa 1917.
- Sprawozdanie stenograficzne ze 179. posiedzenia Sejmu Ustawodawczego 1920 roku.
- Sprawozdanie z działalności Towarzystwa Prawniczego w Lublinie za rok 1927 r.*, Lublin 1928.
- Sprawozdanie ze Zjazdu Prezesów apel. i prokuratorów w Ministerstwie Sprawiedliwości*, „Głos Prawa” 1928, nr 9–12.
- Wznowienie sądownictwa państwowego polskiego (pięciolecie 1917–1922)*, Warszawa 1923.
- Ustawy sądowe obowiązujące w guberniach Królestwa Polskiego na mocy Najwyżej zatwierdzonego 19 lutego 1875 roku postanowienia o zastosowaniu ustaw sądowych z 20 listopada 1864 roku do Warszawskiego Okręgu Sądowego*, t. 2: *Ustawa postępowania sądowego karnego i Ustawa o karach wymierzanych przez sędziów pokoju*, Sankt Petersburg 1875.
- Ustawy sądowe obowiązujące w guberniach Królestwa Polskiego na mocy Najwyżej zatwierdzonego 19 lutego 1875 roku postanowienia o zastosowaniu ustaw sądowych z 20 listopada 1864 roku do Warszawskiego Okręgu Sądowego*, t. 3: *Ustawy postępowania sądowego cywilnego i ustawa postępowania rozmaitych*, Sankt Petersburg 1875.

Prasa

- „Gazeta Sądowa Warszawska” 1916–1939.
- „Głos Lubelski” 1917, 1919, 1923, 1925.
- „Ziemia Lubelska” 1917, 1919.

Opracowania

- Bereza A., *Historia Sądu Apelacyjnego w Lublinie (1917–1950)–(1990–2010)*, Lublin 2010.
- Bereza A., *Krótką historią sądownictwa w Hrubieszowie*, „Prawnik. Biuletyn Okręgowej Izby Radców Prawnych w Lublinie” 2011, nr 3.
- Bereza A., *Lublin jako ośrodek sądownictwa*, Lublin 2006.
- Bereza A., *Magistrates of Zamość in 1917–1928*, „Res Historica” 2019, nr 48.
- Bereza A., *Sądownictwo pokojowe w guberni lubelskiej na tle Królestwa Polskiego (1876–1915)*, Lublin 2004.
- Bereza A., *Sądownictwo zamojskie – od czasów Ordynacji po współczesność*, Zamość 2005.
- Bereza A., *Wznowienie i organizacja sądownictwa polskiego w Zamościu w latach 1918–1919*, „Annales UMCS. Sectio G” 2019, t. 66, nr 1, DOI: 10.17951/g.2019.66.1.35-51.
- Bereza A., *Z dziejów sądownictwa lubelskiego. Historia budynku sądowego przy Krakowskim Przedmieściu 76 w Lublinie*, „Krajowa Rada Sądownictwa” 2014, nr 4.
- Bereza A., *Zjazd sędziów pokoju I okręgu pokojowego w Lublinie w latach 1876–1915 (Ustrój, organizacja wewnętrzna i obsada personalna)*, „Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego” 2003, t. 8, DOI: 10.18778/7171-707-5.14.
- Bereza A., Okniński W., *Sądownictwo siedleckie. Tradycje i współczesność*, Warszawa 2010.
- Bereza A., Świstak M., *Sądownictwo obywatelskie w Królestwie Polskim w 1915 r.*, „Krajowa Rada Sądownictwa” 2016, nr 2.
- Ćwik W., Reder J., *Lubelszczyzna. Dzieje rozwoju terytorialnego, podziałów administracyjnych i ustroju władz*, Lublin 1977.
- Dziesięciolecie sądownictwa na Wołyniu*, Łuck 1929.
- Kałwa R., *Siedziby Sądów Apelacji Krakowskiej*, „Krakowskie Zeszyty Sądowe” 2014, nr 3 (dodatek).
- Korobowicz A., *Czy warszawskie departamenty Senatu Rządzącego były polskim sądem najwyższym?*, [w:] *O prawie i jego dziejach księgi dwie. Studia ofiarowane Profesorowi Adamowi Lityńskiemu w czterdziestopięciolecie pracy naukowej i siedemdziesięciolecie urodzin*, red. M. Mikołajczyk, ks. 1, Białystok–Katowice 2010.

- Korobowicz A., *Evakuacja sądów Królestwa Polskiego i ich losy w czasie pierwszej wojny światowej*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 1989, t. 41, nr 1, DOI: 10.14746/cph.1989.41.1.7.
- Korobowicz A., *Rosyjska polityka narodowościowa w sądownictwie Królestwa Polskiego (1876–1915)*, [w:] *Historia prawa – historia kultury. Liber memorialis Vitoldo Maisel dedicatus*, red. E. Borkowska-Bagińska, H. Olszewski, Poznań 1994.
- Korobowicz A., *Sąd okręgowy w Piotrkowie 1876–1915*, „Studia Iuridica Lublinensia” 2013, t. 19.
- Korobowicz A., *Sądownicy Królestwa Polskiego w wymiarze sprawiedliwości odrodzonej Polski w pierwszych latach niepodległości (1917–1921)*, [w:] *Historia integra. Księga pamiątkowa ofiarowana prof. Stanisławowi Salmonowiczowi w siedemdziesięciolecie urodzin*, red. D. Janicka, R. Łaszewski, Toruń 2001.
- Korobowicz A., *Sądownictwo Królestwa Polskiego 1876–1915*, Lublin 1995.
- Korobowicz A., *Warszawska Izba Sądowa 1876–1915*, [w:] *Z dziejów kultury prawnej. Studia ofiarowane Profesorowi Juliuszowi Bardachowi w dziewięćdziesięciolecie urodzin*, Warszawa 2004.
- Korobowicz A., Witkowski W., *Historia ustroju i prawa polskiego (1772–1918)*, Warszawa 2012.
- Korobowicz A., Witkowski W., *Ustrój i prawo na ziemiach polskich – od rozbiorów do odzyskania niepodległości*, Lublin 1994.
- Kruszyński M., Litwiński R., Kozyra W., Magier D., Osiński T. (red.), *Dzieje Lubelszczyzny 1918–1939. Aspekty polityczne*, Lublin–Warszawa 2020.
- Krzyżanowski L., *Sądownictwo powszechne w II Rzeczypospolitej (1917–1939). Założenia organizacyjne, budowa struktur, funkcjonowanie*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne” 2020, t. 147, nr 4, DOI: 10.4467/20844069PH.20.041.12495.
- Krzyżanowski L., *Sędziowie w II Rzeczypospolitej. Okręgi apelacyjne: krakowski i katowicki*, Katowice 2011.
- Latawiec K., *Archiwum Sądu Okręgowego w Lublinie w latach 1876–1915*, „Studia Archiwalne” 2004, t. 1, DOI: 10.4467/17347513SA.06.004.14749.
- Latawiec K., *Skład personalny Sądu Okręgowego w Lublinie w latach 1876–1917*, [w:] *Instytucje sądowe regionu siedleckiego na tle polskich instytucji sądowych od schyłku XVIII do początku XX w.*, red. A. Rogalski, Siedlce 2006.
- Lewandowski J., *Sądownictwo w Królestwie Polskim w czasie I wojny światowej. Okupacja austro-węgierska*, „Annales UMCS. Sectio F” 1974, t. 29.
- Ławnikowicz G., *„Niezawisłe sądy” w systemie jednolitej władzy państwowej. Uwagi na marginesie dyskusji o statusie sądów pod rządem Konstytucji kwietniowej*, [w:] *Omnia sunt interpretanda. Teoria i dogmatyka prawnicza. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Leszkowi Leszczyńskiemu*, red. A. Korybski, B. Liżewski, Lublin 2023.
- Łoza S. (red.), *Czy wiesz kto to jest?*, Warszawa 1938.
- Magier D., *Sąd Okręgowy w Białej Podlaskiej w latach 1919–1931. Dzieje ustrojowe i pozostałość aktowa*, „Rozprawy Społeczne” 2016, t. 16, nr 3.
- Majewski P. (red.), *Posłowie i Senatorowie Rzeczypospolitej Polskiej 1919–1939. Słownik niograficzny*, t. 3, Warszawa 2005.
- Maleszyk R., *Funkcjonowanie austriackich sądów wojskowych na Lubelszczyźnie w latach 1915–1918*, „Annales UMCS. Sectio F” 2013, t. 68, nr 1–2.
- Małek R., *Apelacja Lubelska w latach 1917–1939. Portret zbiorowy sędziów zawodowych*, Lublin 2024 (praca doktorska).
- Materniak-Pawłowska M., *Przejmowanie wymiaru sprawiedliwości przez organa polskie po I wojnie światowej*, [w:] *Dzieje wymiaru sprawiedliwości*, red. T. Maciejewski, Koszalin 1999.
- Materniak-Pawłowska M., *Struktura polskich sądów powszechnych w latach 1917–1928*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2001, t. 53, nr 1, DOI: 10.14746/cph.2001.1.15.
- Materniak-Pawłowska M., *Ustrój sądownictwa powszechnego w II Rzeczypospolitej*, Poznań 2003.

- Mohyluk M., *Prawo o ustroju sądów powszechnych w pracach Komisji Kodyfikacyjnej II Rzeczypospolitej*, Białystok 2004.
- Mohyluk M., *Prawo o ustroju sądów powszechnych w pracach Sejmu II Rzeczypospolitej (lata 1919–1928)*, „Miscellanea Historico-Iuridica” 2003, t. 1.
- Petrusewicz K., *Dziesięciolecie sądownictwa polskiego na Ziemiach Wschodnich*, Wilno 1929.
- Piątkowski S., *Sądownictwo radomskie. Zarys historii*, Radom 2017.
- Piątkowski S., *Sędziowie sądów powszechnych regionu radomskiego w latach 1917–1945. Noty biograficzne*, Radom 2008.
- Sowińska D., *Siedlecki wymiar sprawiedliwości w czasach II Rzeczypospolitej*, Siedlce 2013.
- Suleja A., *Tymczasowa Rada Stanu*, Warszawa 1998.
- Szarycz J., *Sędziowie i sądy w Polsce w latach 1918–1988*, Warszawa 1988.
- Winnicki Z.J., *Rada Regencyjna Królestwa Polskiego i jej organy (1917–1918)*, Wrocław 2017.
- Wrzyszczyk A., *Okupacyjne sądownictwo niemieckie w Generalnym Gubernatorstwie 1939–1945. Organizacja i funkcjonowanie*, Lublin 2008.
- Wrzyszczyk A., *Organizacja niemieckiego resortu sprawiedliwości w Generalnym Gubernatorstwie w latach 1939–1945*, „Annales UMCS. Sectio G” 2013, t. 60.

ABSTRACT

On 1 September 1917, the Royal Polish Judiciary was inaugurated, consisting of the Supreme Court and two appellate districts in Lublin and Warsaw. After the Republic of Poland regained independence in 1918, the Ministry of Justice took over supervision of the judiciary. The establishment of the Polish judiciary began under regulations and laws. Between four and six court districts operated within the Lublin Appellate District during the interwar period. The reconstruction of the Lublin Court of Appeal district began on 15 May 1918 and lasted until 1 October 1934, when its final transformation took place. Despite intensive work on many levels, the Lublin Appeal District of the interwar period did not extend its jurisdiction to the entire Lublin Voivodeship.

Keywords: Second Polish Republic; administration of justice; Court of Appeal; Lublin